

สื่อพื้นบ้านเพื่อการสมานรอยร้าวชุมชน:
กรณีศึกษาโครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะชุมชน

พระณรงค์ฤทธิ์ ขตติโย
กนก กาคำ
กาญจนา แก้วเทพ

สารบัญ

เกริ่นนำ: ล้มแล้วลุกใหม่ได้

- การศึกษาบริบทของชุมชน
- การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้าน: เทศน์มหาชาติ
- กิจกรรมยุคแรกของการใช้สื่อพื้นบ้าน
- กิจกรรมยุคสองของช่วงเปลี่ยนผ่าน
- กิจกรรมยุคสาม: ช่วงขับเคลื่อนโครงการบนฐานปัญญา
- บทเรียนที่ได้รับ

ตีพิมพ์ใน กาญจนา แก้วเทพ พระณรงค์ฤทธิ์ ขตติโย กนก กาคำ จรรยา พนาวงศ์ ชัยภักดิ์ คัด
กรอง ตรวจสอบ: สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
(2549)

สื่อพื้นบ้านเพื่อการสมานรอยร้าวชุมชน:
กรณีศึกษาโครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะชุมชน

พระณรงค์ฤทธิ ขตติโย

กนก กาคำ

กาญจนา แก้วเทพ

เกริ่นนำ: ล้มแล้วลุกใหม่ได้

โครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะชุมชนเป็นหนึ่งในโครงการที่เป็นภาคีของชุดโครงการ "สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข" (สพส.) ซึ่งพระณรงค์ฤทธิ ขตติโย (ตุ๋เอ๋) หัวหน้าโครงการวางเป้าหมายจะนำสื่อพื้นบ้านสังกัดสายทางธรรม คือ พิธีเทศน์มหาชาติมาเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชนที่อยู่บริเวณรอบๆชุมชนวัดศรีสุพรรณ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

โครงการเทศน์มหาชาตินี้ นับเป็นบทเรียนที่หลากหลายรอบด้านแก่ทุกส่วนเกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯนี้ในทางใดทางหนึ่ง ตัวอย่างของบทเรียนที่อุดมสมบูรณ์นั้นก็เช่น

- ข้อสอบชุดใหญ่ที่สุดที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนได้สอบตกและต้องสอบซ่อมก็คือ ถ้าเราเอาแต่ "เทศน์" บรรดาอุดมการณ์/คำขวัญ/สโลแกนต่างๆของสพส. แล้วไม่ "ลงมือทำตามทีเทศน์เอาไว้" ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร

ตัวอย่างเช่น เมื่อภาคีของโครงการฯเทศน์เรื่อง "ขยับปัญญาเสียก่อนค่อยย้อนมาเขยื้อนกาย" แต่เวลาลงมือทำงานจริง ๆ ภาคีก็เอาแต่เขยื้อนกายโดยตรึงปัญญาให้อยู่กับที่ แล้วอะไรจะเกิดขึ้น !!

- ทีมกลางสพส.ซึ่งทำหน้าที่เป็น "หน่วยสนับสนุนจากภายนอก" (external support) ที่เทศน์คำขวัญเรื่อง "เคียงบ่าเคียงไหล่" กับภาคี แต่พอภาคีทุกข์ยาก ทีมกลางสพส.ก็ตีจากหน้าหน้ามา แล้วอะไรจะเกิดขึ้น!!

- สพส.เคยเทศน์สอนภาคีว่า "ให้วัดตัวก่อน" (วิเคราะห์บริบทชุมชนและคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้าน) แล้วจึง "ค่อยตัดเสื้อ" (ค้นคิดกิจกรรม) แต่ภาคีก็ใช้กลยุทธ์ "โตแล้ว(บวชแล้ว)เรียนลัดดีกว่า" ว่าแล้วก็นั่งเทียนคิดกิจกรรมขึ้นมาเองเลยโดยไม่ได้อภิปรายหรือปรึกษาชุมชนและสื่อพื้นบ้าน อย่างนี้แล้วอะไรจะเกิดขึ้น!!

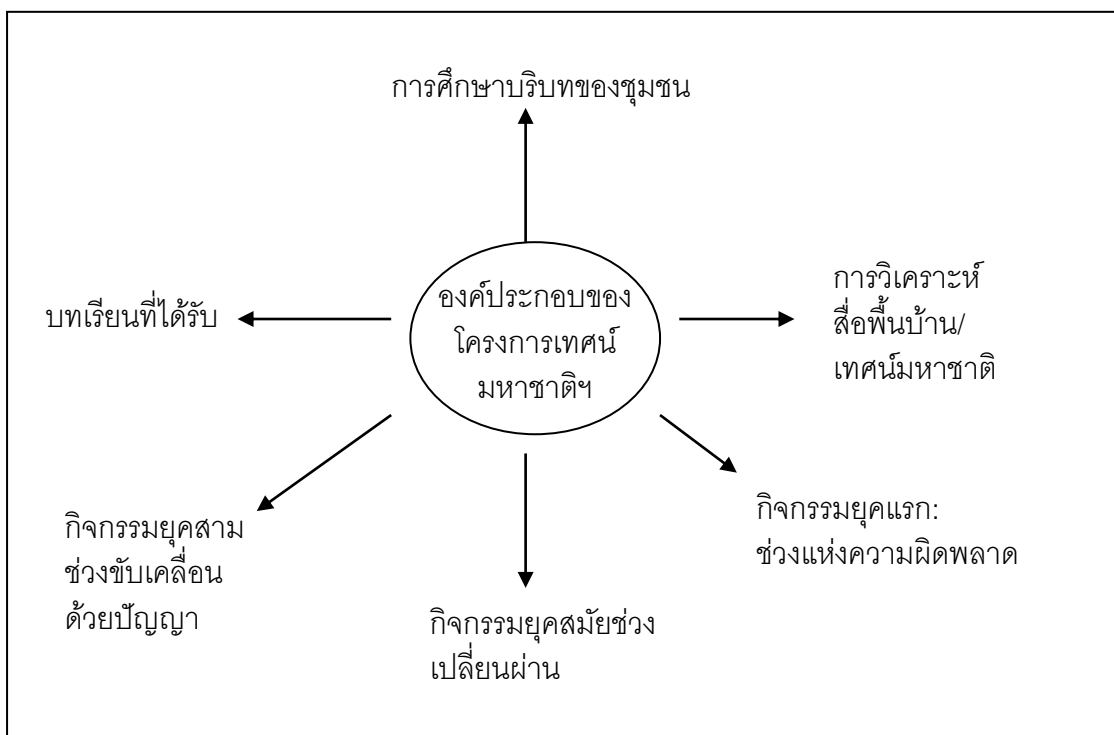
คำตอบเบื้องต้นของหลายๆคำถามที่ตั้งมานั้นก็คือ ผลที่เกิดขึ้นในระยะแรกของการทำโครงการ กล่าวคือ การประสพกับ "ความล้มเหลวอย่างท่วมท้น" แต่อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่เวทีของสพส.นั้น เราถือว่า "คิดผิดคิดใหม่ได้ ทำผิดไปแล้วก็ทำใหม่ได้" โดยถือเอาขีตโบราณที่ว่า "ผิดเป็นครู" และมีทัศนคติพื้นฐานว่า มนุษย์เรามีช่วงเวลาแห่งความเขลา/แห่งความพลาด เราถือหลักการให้

โอกาสแก่กันและกัน เน้นการแก้ไขไม่ใช่แก้ตัว และเกาะแน่นกับหลักแห่งความเพียรพยายาม เพื่อล่องพ้นจากปัญหา

โครงการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นการเทศน์ที่มีถึง 13 กัณฑ์ ก็ได้เดินทางผ่านความยากลำบาก มากัณฑ์แล้วกัณฑ์เล่า จากจุดเริ่มต้นแห่งความล้มเหลวอย่างหมดท่ามาสู่จุดหมายปลายทางที่ ประสบความสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ใจ

สพส.ถือว่า โครงการเทศน์มหาชาติหน้าจะเป็นแรงบันดาลใจให้แก่บรรดาโครงการอื่นๆที่ อาจจะมีจุดเริ่มต้นที่ล้มลุกคลุกคลานเช่นเดียวกัน แต่ "ที่ได้มีการล้มลง ที่นั่นย่อมมีการลุกขึ้นใหม่ ได้เสมอ" และสพส.มีความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการ "คืนโครงการดีๆให้แก่ชุมชน"

สำหรับแนวทางการนำเสนอเรื่องราวไว้เป็นบทเรียนสอนใจแก่ผู้ที่สนใจจะใช้สื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุขภพานั้น ผู้เขียนจะดำเนินเรื่องราวไปตามลีลาทำพื้นฐานของสพส. ดังนี้คือ

ภาพที่ 1: องค์ประกอบของโครงการเทศน์มหาชาติ

1. การศึกษาบริบทของชุมชน

ดังที่ได้เกริ่นไปข้างต้นบ้างแล้วว่า ช่วงเวลาของการทำกิจกรรมในเทศน์มหาชาติโครงการนี้อาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงคือ

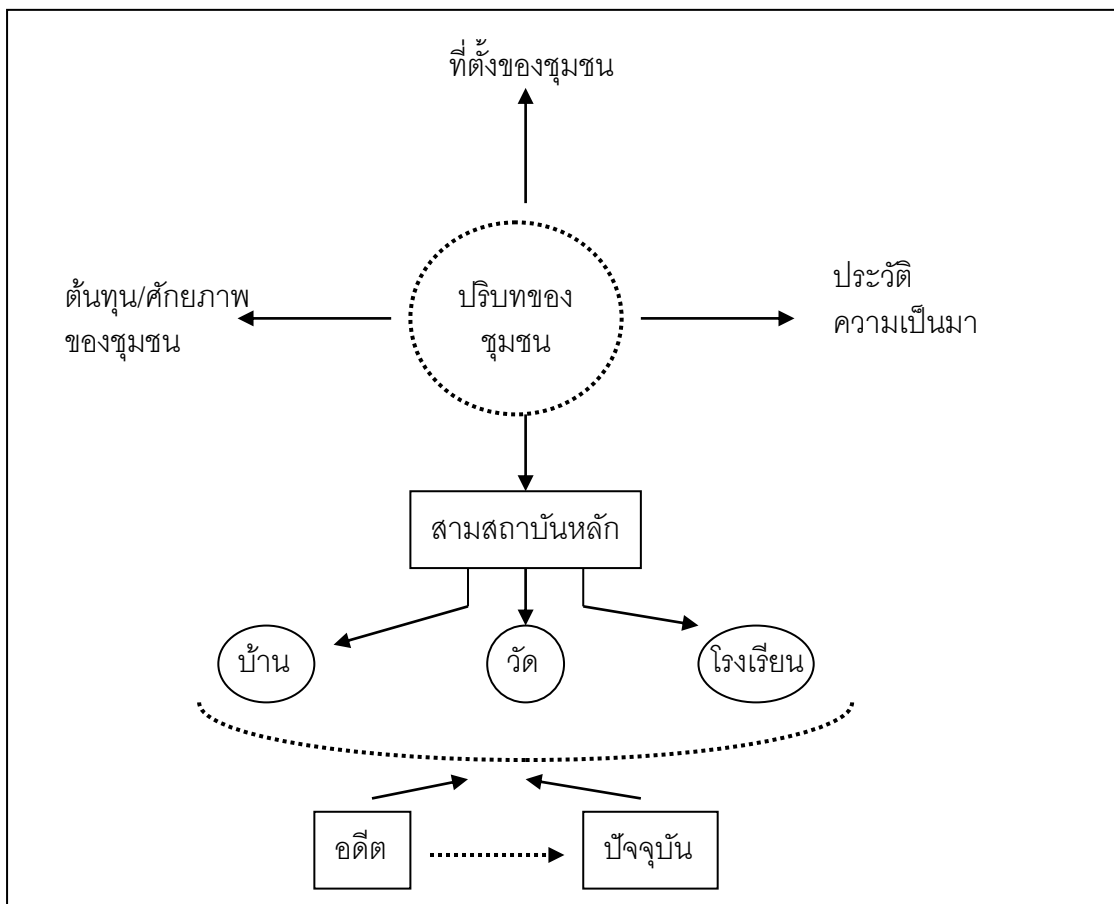
(1) ช่วงไร้เดียงสา เป็นช่วงที่ภาคีลงมือทำกิจกรรมเลย โดยยังไม่มีสมาธิในสิ่งที่กำลังจะทำ เช่น ความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งเกี่ยวกับบริบทชุมชน การเห็นแจ้งแห่งตลอดกับสื่อเทศน์มหาชาติที่จะทำงานด้วย ฯลฯ

(2) ช่วงเปลี่ยนผ่าน: ช่วงเวลาแห่งการทบทวน

(3) ช่วงขับเคลื่อนโครงการบนฐานปัญญา

สำหรับในช่วงที่ 3 อันเป็นช่วงแห่งการ "ขับเคลื่อนโครงการบนฐานปัญญา" นั้น ความรู้และปัญญาที่กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องในโครงการจะต้องเรียนรู้ร่วมกัน ก็คือการทำความรู้จักกับ "บ้านเกิดเมืองนอน" คือบริบทชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เสียก่อน

เนื้อหาเรื่องบริบทของชุมชนวัดศรีสุพรรณที่จะกล่าวถึงต่อไปนี่จึงเป็นผลพวงมาจากการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มคนทำงานในโครงการฯ นี้

ภาพที่ 2: การศึกษาบริบทของชุมชน

(1) **ที่ตั้งของชุมชน** ชุมชนวัดศรีสุพรรณตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ อยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ และจัดได้ว่าเป็น "ตัวแทนของชุมชนเมือง" ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และต้องมาพบบทกับกระแสของความเจริญแบบสมัยใหม่ที่ให้ทั้งคุณและโทษแก่ชุมชน

ลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนวัดศรีสุพรรณคือ เป็นชุมชนที่มีวัดศรีสุพรรณตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของชุมชน มีบ้านเรือนสร้างรายล้อมอยู่รอบๆ แต่ละบ้านตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกัน และด้านหลังของวัดก็เป็นที่ตั้งของโรงเรียนที่ไม่มีกำแพงกั้นระหว่างวัดกับโรงเรียน ซึ่งหมายความว่าลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ "น่าจะ" เป็น "ปัจจัยเอื้ออำนวย" ให้สถาบันทั้ง 3 ของชุมชน คือ บ้าน วัด และโรงเรียนมีการประสานสัมพันธ์กันได้โดยง่าย

(2) **ประวัติความเป็นมาของชุมชน** ลุงบุญทอง พุทธิศรี ข้าราชการเกษียณอายุ 72 ปี เกานำผู้เข้มแข็งของโครงการเทศน์มหาชาติฯ เล่าประวัติของชุมชนวัดศรีสุพรรณให้ผู้เข้าร่วมประชุมเวที "รุ่นพี่ช่วยรุ่นน้อง" ณ ม่อนดอยอิงฟ้ารีสอร์ท จ.เชียงใหม่ (วันที่ 11-12 ส.ค. 2548) ฟังอย่างน่าภาคภูมิใจว่า ชุมชนวัดศรีสุพรรณนั้นเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่นับได้ 500 กว่าปีแล้ว โดยชุมชนเกิดมาจากการสร้างวัดของพระเจ้าแผ่นดินและให้มีข้าวดาศัยเป็นชุมชนอยู่รอบๆวัด กลุ่มเชื้อสายของคนวัดศรีสุพรรณนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเขินที่มีฝีมือเรื่องเครื่องเงิน (เป็นคนบ้านเดียวกับบ้านวัวลายที่อพยพโยกย้ายมา อันเป็นแหล่งเลื่องชื่อเรื่องการทำเครื่องเงิน)

(3) สามเสาหลักของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

เพื่อเป็นการขมวดปมให้เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนวัดศรีสุพรรณจากอดีตมาสู่ปัจจุบันให้ชัดเจน ผู้เขียนจะโฟกัสไปที่ 3 สถาบันหลักของชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน ว่าเสาหลักทั้ง 3 นี้ได้ผ่านพบกับกระแสลมจากภายนอกที่พัดกระหน่ำมาอย่างไรบ้าง และความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผลผ่านไปถึงคนกลุ่มต่างๆ และสายสัมพันธ์เส้นใยต่างๆของชุมชนอย่างไร

(1) บ้าน

(1.1) **บ้านในอดีต** ลุงบุญทองเล่าให้ฟังว่า จากอดีตที่ชุมชนก่อตัวขึ้นจากกลุ่มเครือญาติพี่น้องที่มารวมตัวอยู่รอบๆวัด ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 2 ประการคือ

- "เน้นเรื่องของหน้าหมู่" (ภาษาเหนือแปลว่า "ของส่วนรวม") กล่าวคือชุมชนจะให้ความสนใจกับเรื่องของส่วนรวม เรื่องของชุมชนในทุกๆด้าน จะเน้นความสัมพันธ์แบบเอื้อเพื่อเกื้อกูลช่วยเหลือกันเป็นหลัก

- **"เอาบุญเป็นที่ตั้ง"** จากการทำบุญที่ชุมชนที่มี "วัดตั้งอยู่กลางบ้าน" ชาวบ้านจึงมี "วัดอยู่กลางใจ" ตามไปด้วย วิถีชีวิตของคนในชุมชนชุ่มฉ่ำเต็มไปด้วยการทำบุญสุนทาน จิตใจของคนจึงเป็น "คนใจบุญใจกุศล"

(1.2) **บ้านในปัจจุบัน** เมื่อตัวเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตร/ชนบทมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมแบบเมือง ผู้คนจึงเริ่มเปลี่ยนวิถีการทำมาหากินไปเป็นแบบสังคมเมือง คือมีอาชีพแบบอุตสาหกรรมและบริการ รวมทั้งการเกิดสถาบันใหม่ๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล การปกครองแบบข้าราชการ ฯลฯ การพัฒนาทั้งหมดนี้ส่งผลกระทบต่อ "บ้าน" แบบชุมชนวัดศรีสุพรรณให้มีโฉมหน้าปัจจุบันเป็นดังนี้

- **ต่างคนต่างอยู่** เมื่อคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเปลี่ยนวิถีการทำมาหากินเป็นแบบว่าตื่นเช้าก็ออกไปทำงานนอกบ้าน/หรือไปเรียนตั้งแต่เช้า โอกาสที่จะพบปะพูดคุยกันก็น้อยลง การแสวงหาพื้นที่สาธารณะมาทำกิจกรรมร่วมกันก็ยาก ดังนั้นจากเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยก็กลายเป็นห่างเหินกันไป โดยเฉพาะสายใยระหว่างคนต่างวัยนั้นจืดจางบางเบาไปอย่างมาก เด็กไม่รู้จักคนแก่ คนแก่ไม่รู้จักเด็ก แม้บ้านเรือนจะอยู่หลังคาเกยกันก็ยังแทบไม่รู้จักกัน การเปลี่ยนแปลงจากที่เคยไปมาหาสู่กัน ตักแกงแบ่งกันกินก็จางหายไป

- **ชุมชนสนใจแต่เศรษฐกิจ** เนื่องจากชุมชนศรีสุพรรณตั้งอยู่ในเมือง ค่าครองชีพจึงค่อนข้างจะสูง เพื่อความอยู่รอด ชุมชนจึงมุ่งความสนใจไปที่เรื่องเงินทอง จากใจที่เคยประกอบอาชีพเพื่อ "พอมีกินมีทาน" จึงเปลี่ยนไปเป็น "หายใจเข้าก็เป็นเงิน หายใจออกก็เป็นทอง"

- **การช่วยเหลือกันแบบเครือญาติ** แบบผีเต็งกัน (ญาติเดียวกัน) ซึ่งต้องเคยช่วยเหลือกัน ได้หดหายไป หากแม้แต่ในหมู่ญาติยังหันหลังไม่ช่วยเหลือกัน คนอื่นๆ ก็คงไม่ต้องไปพูดถึง

- **ปัจจัยซ้ำเติมจากภายนอก** เมื่อสังคมกลายเป็นเมือง ชุมชนก็ถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองของประเทศ ซึ่งใช้ระบบการเลือกตั้งเป็นกิจกรรมทางการเมืองในระดับต่างๆ แต่เนื่องจากระบบการเมืองสมัยใหม่วางอยู่บนผลประโยชน์เป็นหลัก ดังนั้น เมื่อถึงเวลาที่มีการเลือกตั้งสมาชิกเทศบาล สส.ระดับจังหวัด จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนมากขึ้น บรรดาแกนนำในชุมชนที่ถือหางผู้สมัครต่างกัน ก็จะโจมตีกัน มีการแบ่งแยกพวกพ้องที่ชัดเจนขึ้น

ปัจจุบันคนในชุมชนแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ

- **กลุ่มอนุรักษ์ของเก่า** เป็นตัวแทนคนรุ่นเก่า คือกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

- **กลุ่มปกครองท้องถิ่นแบบใหม่** ได้แก่ กลุ่มคนที่จัดตั้งขึ้นตามระบบการปกครองแบบใหม่ เช่น เทศบาล ประธานชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

■ กลุ่มไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด คือกลุ่มที่ไม่สนใจว่าชุมชนจะเป็นอย่างไร ไหลไปเรื่อย ๆ ตามน้ำ

กลุ่มแต่ละกลุ่มนี้ค่อนข้างจะยึดมั่นในความคิดของตนเองเป็นสำคัญ ไม่ลดหย่อนผ่อนเข้าหากัน และขาด "ตัวกลาง/กาวใจ" ที่จะคอยประสานเช่นในอดีต

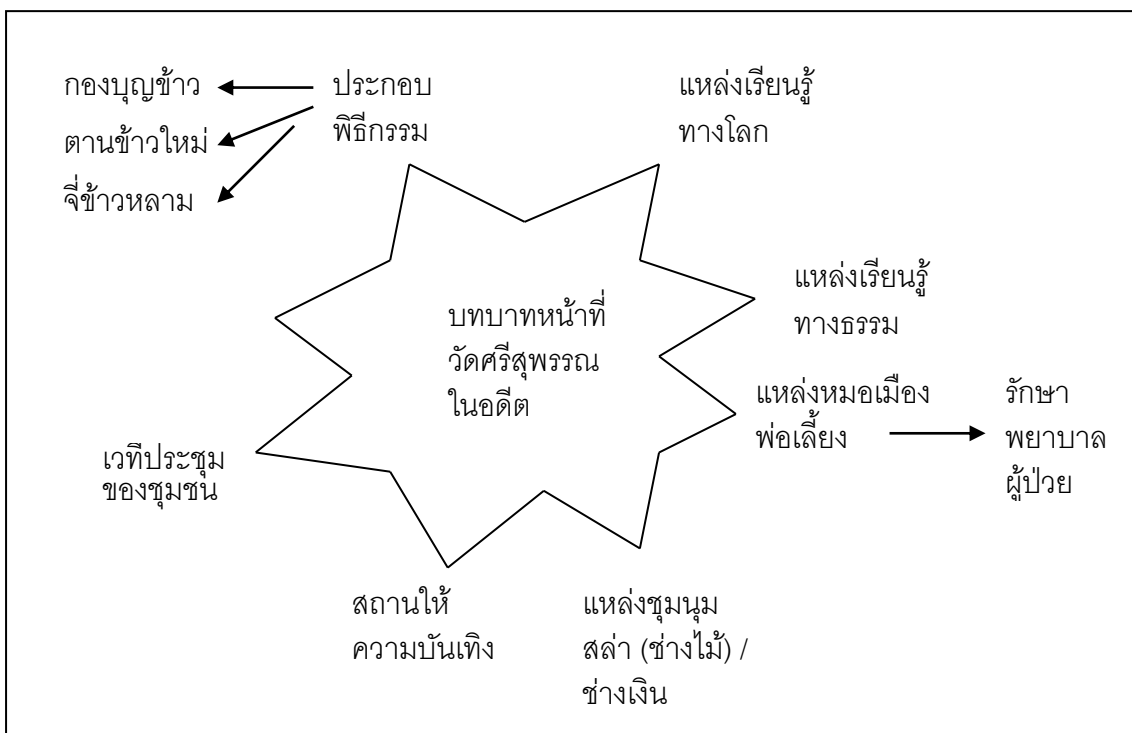
● **ดูว่ามีรูปแบบกลุ่ม แต่ภายในกลวงโบ้** ทั้งๆที่วิธีการปกครองชุมชนแบบใหม่ตามหลักของเทศบาลนั้น จะเน้นให้มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆในชุมชนขึ้นมา เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ แต่ทว่ากลุ่มเหล่านี้ก็มีแต่เปลือก มีแต่รายชื่อคนเท่านั้น หากแต่ไม่มีเนื้อใน ไม่มีคนทำงาน

● **ปัญหาของคนกลุ่มเฉพาะๆ** เช่น กลุ่มเยาวชน แต่เดิมนั้น เยาวชนเคยได้ใกล้ชิดกับวัดวาจึงได้รับการอบรมบ่มเพาะเรื่องศีลธรรมตั้งแต่หัวเท่ากำปั้น แต่ปัจจุบันเนื่องจากเยาวชนต้องไปเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนตั้งแต่เข้าจรวดเย็น แคมเรียนพิเศษในตอนกลางคืน เยาวชนจึงหมดโอกาสที่จะเข้ามามีกิจกรรมร่วมกับทางวัด และเริ่มกลายเป็น "คนห่างวัด" มากขึ้นทุกที ซึ่งส่งผลกระทบต่อเรื่องระดับศีลธรรมจริยธรรมของเยาวชน

ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งเคยเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือก็เริ่มไม่ได้รับการเอาใจใส่ เพราะลูกหลานต้องออกไปทำงานหรือไปเรียน ไม่มีเวลาได้พบปะหน้าลูกหลาน คนเฒ่าคนแก่จึงถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง

(2) วัด

(2.1) **วัดในอดีต** ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชุมชนวัดศรีสุพรรณนั้นก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมาโดยมีวัดเป็น "ใจกลางบ้าน" ดังนั้น วัดจึงทำหน้าที่อย่างหลากหลายมากดังนี้

ภาพที่ 3: บทบาทของวัดศรีสุพรรณในอดีต

(2.2) **วัดในปัจจุบัน** ผลจากการศึกษาร่วมกันของภาคีในโครงการเทศน์มหาชาติ พบว่า ปัจจุบันวัดเหลือบทบาทหน้าที่อีกเพียง 2 อย่างเท่านั้น คือ

- เป็นที่ไว้ศพอย่างเดียว กล่าวคือ คนในชุมชนจะเห็นความสำคัญของวัดก็มีแต่เฉพาะช่วงที่มีคนตายและเอาศพมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดเท่านั้น นอกเหนือจากช่วงเวลานี้ ผู้คนก็อาจจะมาเข้าวัดตามงานประเพณีใหญ่ๆ เช่น วิสาขบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น

- เป็นที่มั่วสุมของวัยรุ่น ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตวัด ดังนั้น วัดจึงกลายเป็นสถานที่นัดหมายของกลุ่มวัยรุ่นหญิงชายที่เข้ามาคุยกันเสียดัง สูบบุหรี่ จึงทำให้คนภายนอกมองเข้ามาว่า วัดหมดความน่าเลื่อมใสที่ปล่อยให้เป็นที่มั่วสุมของวัยรุ่น

(3) **โรงเรียน** เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันใหม่ที่เกิดขึ้นมาในชุมชน จึงยอมแล้วแต่ว่า สถาบันเดิมจะจัดความสัมพันธ์กับโรงเรียนอย่างไร สำหรับที่ชุมชนวัดศรีสุพรรณนี้ โรงเรียนทำหน้าที่สอนแต่หนังสืออย่างเดียว และเข้าร่วมงานกับวัดบ้างเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นช่วงเวลาที่วัดมีงานประเพณีใหญ่ๆ เท่านั้น เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา ที่จะต้องมีการเกณฑ์นักเรียนมาร่วมกิจกรรมกับทางวัด นอกเหนือจากนั้น ก็ห่างๆกันไป ทั้งที่โรงเรียนเองก็อยู่ในเขตวัด ความสัมพันธ์จึงเป็นแบบว่า "แม้ว่าใกล้แสนใกล้ แต่กลับไกลแสนไกล"

สภาพของความสัมพันธ์อันจืดจางระหว่างสามเสาหลักของชุมชนคือ บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งเคยเป็นหรือถูกคาดหวังให้เป็น "ตัวบั่นทอนถักสายใยประสานระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน" ที่กล่าวมานี้ มิใช่เป็นข้อยกเว้นแต่อย่างใด บรรดาชุมชนเมือง/ชุมชนทันสมัยทั้งหลายแหล่ในสังคมไทยล้วนแล้วแต่ตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือ ถ้า "ไม่หันหลังให้กัน" ก็อาจจะถึงขั้น "ปะทะเฉี่ยวชน" กันเป็นระยะๆ ไปเลย

(4) **ต้นทุนทางสังคม/ศักยภาพของชุมชน** แม้ว่าหัวข้อที่พรรณนามานี้ จะเป็นการประกาศหายนะของชุมชน คือการสูญเสียสิ่งดีงามที่เคยมีมาแต่ครั้งอดีต แต่ทว่า ลึกลงไปของสพล. ในการวิเคราะห์ชุมชนนั้น จะต้องมึลักษณะสองด้าน กล่าวคือในด้านหนึ่ง เราจะมองดู "สิ่งที่หมดไป" แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราก็ต้องมองหา "สิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่" ที่เรียกว่า **ต้นทุนทางสังคม/ศักยภาพของชุมชน** ซึ่งสิ่งที่หลงเหลืออยู่นี้แหละจะมาเป็น "หน้าตัก"/จุดเริ่มต้น" ของการทำกิจกรรมต่างๆ ในโครงการ

ภาคีของโครงการเทศน์มหาชาติฯ ได้ร่วมกันแสวงหาต้นทุนทางสังคมที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชนวัดศรีสุพรรณ และค้นพบว่ามีดังนี้

(4.1) **กลุ่มคนเฒ่าคนแก่** (ปราชญ์ชาวบ้าน) ดังที่ได้เกริ่นมาข้างต้นแล้วว่า ชุมชนวัดศรีสุพรรณเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ซึ่งหมายความว่า ชุมชนได้สั่งสมองค์

ความรู้พื้นบ้านเอาไว้มากมาย เปรียบประดุดต้นไม้ใหญ่ที่เก็บสะสมลำต้น เปลือก กิ่งก้าน สาขา ดอกใบ ผล เอาไว้อย่างมหาศาล องค์ความรู้นี้ฝังตัวอยู่ในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ของชุมชน

ฉะนั้น กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้ต่างๆในเรื่องพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรม สมุนไพรรักษาโรค การทำมาหากิน การบริหารจัดการชุมชน ศิลปะการแสดง ฯลฯ ความรู้ดังกล่าวนี้เกิดมาจากการมีประสบการณ์โดยตรง (เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เพิ่งมีการพัฒนามาสู่ความทันสมัยในช่วง 30 ปีมานี้เอง) ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน หรือผ่านการได้บวชเรียนจากวัดวาอาราม

กลุ่มคนเฒ่าคนแก่จึงเป็นชุมชนทรัพยากรอันล้ำค่าในองค์ความรู้เรื่องพื้นบ้าน และท่านเหล่านี้ก็ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ดังกล่าว แต่เนื่องจากการเกิดขึ้นของสถาบันใหม่ๆ เช่น โรงเรียน และการเกิดทัศนคติที่ว่า "ความรู้มีอยู่แต่ในห้องเรียน" ทำให้เด็กและเยาวชนมองข้ามความรู้พื้นบ้าน ในขณะที่กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ก็ยังไม่ "วิธีการใหม่ๆที่จะดึงความสนใจและถ่ายทอดให้ลูกหลาน"

(4.2) **กลุ่มครุภูมิปัญญา** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชุมชนวัดศรีสุพรรณ (ซึ่งเป็นเครือญาติของชุมชนวัวลาย) มีของดีของชุมชน คือเป็นชุมชนช่างหล่อ ช่างเงิน ช่างไม้ประจำเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นจึงมีองค์ความรู้ในเรื่องช่างอย่างมั่งคั่ง

(4.3) **ไวยาวัจกร** นอกเหนือจากต้นทุนทางสังคมที่เป็นกลุ่มคนแล้ว ชุมชนวัดศรีสุพรรณยังมีมรดกล้ำค่าที่เป็นตัวบุคคล คือไวยาวัจกร ซึ่งมีคุณวิเศษหลายประการ คือเป็นผู้ที่มีความรู้เป็นอย่างมากในเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นผู้ที่มีความสำคัญกับส่วนรวมเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งเป็นที่เคารพเชื่อถืออย่างสูงของคนในชุมชน

(4.4) **วัด** เป็นสถานที่ที่พร้อมให้คนทุกกลุ่มที่จะเข้ามาพัฒนาให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามบทบาทหน้าที่ที่เคยทำมาแต่ครั้งโบราณ

(4.5) **โรงเรียน** เป็นสถาบันใหม่ที่รับผิดชอบในเรื่องการพัฒนาความรู้ความสามารถให้กับเยาวชน และเนื่องจากชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยโรงเรียนในแง่การส่งสอนบุตรหลาน โรงเรียนจึงมี "บารมี" ที่จะระดมความร่วมมือจากชุมชนได้

(4.6) **กลุ่มเยาวชน** แม้ว่ากลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่จะมีสภาพล่องลอยไปตามกระแสสังคม แต่ทว่าก็มี "กลุ่มเยาวชนยกเว้น" ของชุมชนวัดศรีสุพรรณอยู่ 4-5 คน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเยาวชนกลุ่มนี้เป็นลูกหลานของกลุ่มคนที่สนใจความเป็นไปของชุมชนอยู่แล้ว (กล่าวคือ สืบสายเลือดที่ดี) เยาวชนกลุ่มนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดอยู่เสมอๆ ซึ่งเป็นการเจริญรอยตามธรรมเนียมเก่าของคนเมืองภาคเหนือที่ทุกวัดจะมี "กลุ่มละอ่อน/กลุ่มหนุ่มสาว" ที่มาคอยช่วยงานช่วยการของวัด เช่น เวลามีงานศพที่วัด ก็เข้ามาช่วยบริการน้ำดื่ม ล้างแก้ว ล้างชาม ล้างจาน เป็นต้น เยาวชนกลุ่มนี้จึงเป็น "เงินก้นถุง" ที่สำคัญของโครงการฯ

จากการวิเคราะห์ทั้งปัญหาและศักยภาพของชุมชน เมื่อพัฒนาการของการทำงานโครงการก้าวเข้าสู่ "ช่วงเปลี่ยนผ่าน: ทบทวนตัวเอง" ท่านณรงค์ฤทธิ์ (ตุ๋เอ) หัวหน้าโครงการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นลูกหลานของคนในชุมชนวัดศรีสุพรรณเอง และมีสถานภาพเป็นพระภิกษุ ตุ๋เอจึงร่วมคิดกับคณะทำงานของโครงการว่า จุดที่น่าจะเริ่มตั้นนั้นควรจะเริ่มก้าวแรกจากบรรดาต้นทุน/หน้าตักที่มีอยู่ คือ การเริ่มต้นทำงานกับ "กลุ่มเยาวชนยกเว้น" 4-5 คนที่มีความพร้อมที่จะเบิกบานอยู่แล้ว

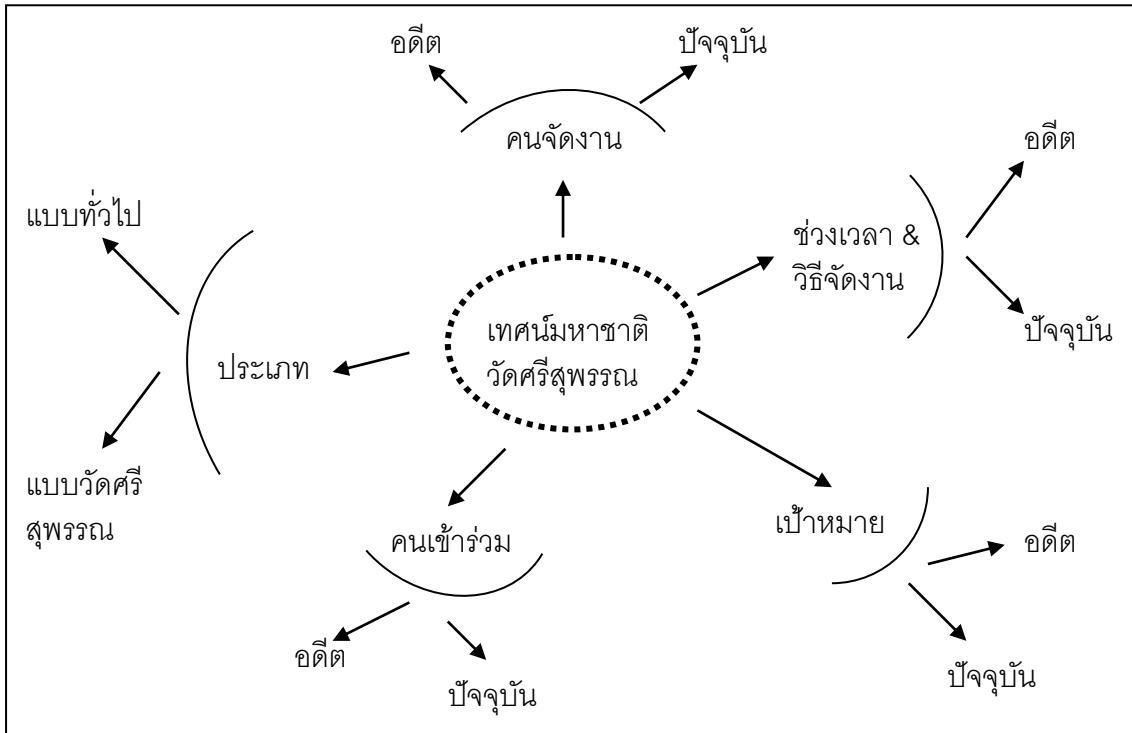
2. การวิเคราะห์สี่พื้นบ้าน: เทศน์มหาชาติ

ตามสูตรของโรงเรียนสพส.นั้น เมื่อจะทำงานกับสิ่งใด จะต้องทำความรู้จักกับสิ่งนั้นให้กระจ่างแจ้งแก่ใจเสียก่อน ที่สพส.เรียก 4 รู้ คือ

- รู้จัก ทำการวิเคราะห์คุณลักษณะ
- รู้ใจ ทำการวิเคราะห์รูปแบบ/เนื้อหา
- รู้ใช้ ทำการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่
- รู้รักษา ทำการวิเคราะห์การอนุรักษ์/ปรับปรุงยุค

สำหรับหัวหน้าโครงการเทศน์มหาชาติ คือ ท่านณรงค์ฤทธิ์นั้น อาจถือได้ว่าเป็นศิลปินพื้นบ้าน เนื่องจากเป็นพระนักเทศน์มหาชาติชั้นสุดท้ายอด ดังนั้น ท่านจึงเลือก "เทศน์มหาชาติ" ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่ท่านมีความรู้จักและคุ้นเคยในระดับทะลุปรุโปร่งเป็นเครื่องมือในการระดมต้นทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้แก้ปัญหาต่างๆที่ชุมชนกำลังเผชิญหน้าอยู่

ในช่วงเวลาการทำงานช่วงแรกนั้น ตุ๋เอยังไม่ค่อยใส่ใจกับการ "เกลี้ย/เจดีย์ความรู้ให้กระจายตัวทั่วพร้อม" ในหมู่คนทำงาน แต่สำหรับในช่วงของ "การรู้เพียงสา" แล้ว คณะทำงานในโครงการนี้ก็ ได้เริ่มสวมหัวม้วเกล้าพูดคุยกันเพื่อทำความรู้จักกับเทศน์มหาชาติอย่างรอบด้านและลุ่มลึก เนื้อหาที่นำมาเสนอนี้จึงเป็นผลจากการพูดคุยกันในหมู่คณะทำงานและผลจากการรู้จักสี่พื้นบ้านที่จะทำงานด้วยนี้ จะเป็น "ป้ายบอกสัญญาณ" (signpost) ที่จะนำทางไปสู่สิ่งอื่นๆ เช่น การค้นหาคนมาทำงานด้วย การค้นคิดกิจกรรมและวิธีทำกิจกรรม การระดมทรัพยากร ฯลฯ

ภาพที่ 4: การเปรียบเทียบคุณลักษณะของเทศน์มหาชาติ
วัดศรีสุพรรณระหว่างอดีต/ปัจจุบัน

(1) **เทศน์มหาชาติแบบทั่วไป** สื่อเทศน์มหาชาตินี้มิใช่สื่อพื้นบ้านเฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่งเท่านั้น หากถือว่าเป็นสื่อประเพณีของพุทธศาสนาที่มีการดำเนินการในทุกหนแห่งของประเทศไทย และจะมีคุณลักษณะบางอย่างที่เป็น "สากล/จุดร่วม/ทั่วไป" อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการจัดทำเทศน์มหาชาติขึ้นในแต่ละท้องถิ่น นอกจากจะมี "คุณลักษณะที่เป็นสากล" แล้ว ในแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่น ก็อาจจะมีการดัดแปลงรายละเอียดพิเศษภาคพิสดารที่เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว

สำหรับคุณลักษณะร่วมที่เป็นสากลของ "เทศน์มหาชาติ" นั้นก็คือ เป็นพิธีกรรมที่จะจัดให้มีการเทศน์ทั้งหมด 13 กัณฑ์อย่างต่อเนื่องกัน จึงต้องมีการระดมทั้งด้านนักเทศน์และด้านเจ้าภาพผู้รับกัณฑ์เทศน์ให้ครบทั้ง 13 รวมทั้งยังมีความเชื่อที่เป็นรากแก้วหนุนหลังว่า หากใครได้ฟังเทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์จบก็จะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริย์ (อันนับเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่จะตรึงผู้ฟังให้อยู่ฟังโดยตลอดอย่างต่อเนื่อง)

เมื่อพิจารณาสื่อพิธีกรรมในมุมมองทางด้านนิเทศศาสตร์ ก็ต้องถือว่าพิธีกรรมนี้ทำหน้าที่ทั้ง 2 ด้านต่อชุมชน กล่าวคือในด้านหนึ่ง พิธีกรรมนี้จะทำหน้าที่เป็น **"ตัวชี้วัด"** (indicator) ความเข้มแข็งของสุขภาพของชุมชน เพราะหากเมื่อใดที่ชุมชนขาดความสามัคคี ไม่มีความร่วมแรงร่วมใจกันแล้ว การจัดงานใหญ่ๆที่ต้องระดมแรงงานผู้คนมากมายทั้งชุมชนจะเป็นไปไม่ได้ ดังที่ลุงทองไวยารวัจกรของวัดศรีสุพรรณ กล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นจากประสบการณ์

และในอีกด้านหนึ่ง พิธีกรรมเทศน์มหาชาติก็จะทำหน้าที่เป็น "เครื่องมือ" (tool) หรือ **เครื่องออกกำลังกายสุขภาพ** ของชุมชน เพราะหลังจากที่ได้มาร่วมแรงร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมนี้แล้ว ความบาดหมาง (รอยแผลชุมชน) ก็จะได้รับกรรมทานเยียวยา ส่วนที่เคยกลมเกลียวกันอยู่แล้วก็จะกระชับเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น

(2) **เทศน์มหาชาติวัดศรีสุพรรณ** ลุงทองเล่าให้ผู้เข้าร่วมประชุมในเวที "รุ่นพี่ช่วยรุ่นน้อง" ที่ได้กล่าวถึงมาแล้วว่า เทศน์มหาชาติของทางภาคเหนือ นั้น มีชื่อเรียกเฉพาะว่า "ตั้งธรรมหลวง" ซึ่งมีคุณลักษณะที่เฉพาะตัวอยู่หลายประการ

และเพื่อให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ "ตั้งธรรมหลวง" ของวัดศรีสุพรรณได้อย่างชัดเจน คณะทำงานในโครงการฯ ได้สรุปเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบันของตั้งธรรมหลวงวัดศรีสุพรรณดังต่อไปนี้

(3) คนจัดงาน

(3.1) **ในอดีต** คนที่เข้าร่วมจัดงานจะเป็นคนทุกกลุ่มในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นป้าขรรษาอานันต์ได้แก่คนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน และป้าพระสงฆ์ เรียกได้ว่า เป็นกิจกรรมของคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะชนชั้น

(3.2) **ปัจจุบัน** คนที่จัดงานจะหดตัวลงอย่างมาก ในป้าขรรษาอานันต์จะเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเป็นชะตากรรมของสี่พันบ้านโดยทั่วไปที่กลายเป็น "สี่ของผู้อาวุโส" และป้าของพระสงฆ์ที่ต้องเพิ่มบทบาทอย่างสูง เนื่องจากเทศน์มหาชาติเป็นสื่อที่เกี่ยวข้องอยู่กับพุทธศาสนาโดยตรง(ใครๆอาจหันหน้าหนี แต่พระก็ยังต้องรับผิดชอบอยู่แต่ผู้เดียว) การจัดเทศน์มหาชาติจึงมีแต่บทบาทของวัดเป็นหลัก ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน สถานภาพของการจัดงานจึงเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ทั้ง "ชุมชนและวัด" เป็นเจ้าภาพร่วมกัน แต่ปัจจุบันเหลือแต่ "วัด" เป็นเจ้าภาพหลักเจ้าเดียว และนี่เป็นภาพแบบฉบับตัวแทนของสี่พันบ้านสายศาสนาโดยทั่วไปที่ขรรษาอานันต์/ชุมชนจะถือว่า "ธุระไม่ใช่" เป็น "กิจกรรมของสงฆ์" เท่านั้น

(4) ช่วงเวลาและวิธีการจัดงาน

(4.1) **ในอดีต** ช่วงเวลาของการจัดเทศน์มหาชาติมักจะนิยมทำใน 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงวันลอยกระทง (เดือนพฤศจิกายน) ช่วงเดือน 4 เดือน (ประมาณเดือนกุมภาพันธ์)

วิธีการจัดเทศน์มหาชาติในอดีตนั้นจะมีขึ้นใน 2 วัน คือวันเตรียมกับวันงาน (แต่ก่อนหน้านั้น จะต้องมีการตระเตรียมองค์ประกอบของการจัดงานอย่างมากมาย เช่น การแสวงหาเจ้าภาพרכתันท์เทศน์ การตกแต่งสถานที่ การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ) ซึ่งในวันเตรียมงานนั้น จะมีชาวบ้านทุกกลุ่ม ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานอย่างคึกคักพร้อมเพรียง โดยมีระบบการแบ่งงานกันทำคือ

- **กลุ่มพระสงฆ์และคนเฒ่าคนแก่** ก็จะตระเตรียมในเรื่องของเครื่องพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นการตัดช่อตัดตุง โดยที่จะมีกลุ่มเยาวชนคอยเป็นลูกมือ

- **กลุ่มแม่บ้าน** จะตระเตรียมในเรื่องของอาหารการกิน

- **กลุ่มพ่อบ้าน** จะเป็นเรื่องการตระเตรียมสถานที่

ส่วนในวันจัดงาน ทุกคนก็จะมาร่วมด้วยช่วยกันอย่าเต็มที่เต็มกำลังแรงด้วยความศรัทธา

(4.2) **ในปัจจุบัน** ช่วงเวลาของการจัดงานนั้น ยังคงเหมือนเดิม แต่วิธีการจัดงานได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก เริ่มตั้งแต่กลุ่มคนที่มาร่วมเตรียมงานนั้น ก็จะเหลือแต่พระเถระเด็กวัดและคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น ส่วนพ่อบ้าน/แม่บ้าน/เยาวชน จะไม่มามีส่วนร่วม

ส่วนในวันจัดงานนั้น ก็แล้วแต่ว่า ใครเป็นคนที่มีความดี ก็จะมารับภัตต์เทศน์ไป โดยคนอื่นๆ ในชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม

และในบางปี วิธีการจัดเทศน์มหาชาติก็อาจจะยิ่งผิดเพี้ยนไปยิ่งกว่านี้ คือเกิดการพลิกแพลงสภาพให้กลายเป็นธุรกิจชนิดหนึ่ง โดยอาจจะมีการคนภายนอกมารับเหมาจัดงานทุกอย่างทั้งการตั้งภัตต์เทศน์ การหาคนมารับภัตต์เทศน์ (คล้ายรูปแบบสปอนเซอร์ผู้อุปถัมภ์รายการ) ถือเป็นการลงทุนชนิดหนึ่ง เมื่อมีผลกำไรก็จัดแบ่งกันในกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน

(5) **เป้าหมายของการจัดงานเทศน์มหาชาติ** การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดงานเทศน์มหาชาติที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายและบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ได้เป็นอย่างดี

(5.1) **เป้าหมายของการจัดงานเทศน์มหาชาติในอดีต** คณะทำงานในโครงการฯ ได้บทสรุปร่วมกันว่า สื่อพิธีกรรมเทศน์มหาชาติในอดีตนั้นได้วางเป้าหมายให้สื่อพิธีกรรมนี้แสดงบทบาทหน้าที่มากมายหลายประการ เช่น

- **การเชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ระหว่างส่วนเสี้ยวต่างๆ ของชุมชน** เช่น สายสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับวัด เพราะช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ผู้คนจะต้องเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันภายในวัด

ในพิธีตั้งธรรมหลวงนี้ยังมีการจัด "กองบุญข้าว" คือการนำเอาข้าวที่คนมาทำบุญมารวมกันเป็น "ของหน้าหมู่" กองบุญข้าวนี้จะใช้เพื่อเป้าหมายอเนกประสงค์เช่น ขายข้าวเพื่อซ่อมแซมวัด จัดสรรให้แก่คนยากจนเวลาที่เดือดร้อน ฯลฯ ซึ่งเท่ากับเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่ส่งเสริมให้มีการเอื้อเพื่อเจือจุนกัน เป็นรูปแบบของสวัสดิการชุมชนตามแบบประเพณี

- **การเชื่อมร้อยระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในโอกาสเช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองวัย คือคนเฒ่าคนแก่กับเด็กและเยาวชน จะได้มาสืบ

ทอดเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การทำบายศรี การตัดช่อ ตัดตุง สื่อประเพณีนี้จึงเป็นเวทีแห่ง"กระบวนการถ่ายทอดความรู้และฝึกฝนเด็กและเยาวชน"

- **การเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายวัดด้วยกัน** ตามประเพณีของภาคเหนือ วัดต่างๆของชุมชนจะมีสายสัมพันธ์แบบเครือข่ายหนุนช่วยกัน เนื่องจากเทศน์มหาชาติ นั้นจะต้องมีนักเทศน์เสียงดีนำฟัง/เสียงดังและเทศน์ได้อย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 13 ทาน ซึ่งอาจจะหาไม่ได้ครบในวัดๆเดียวหรือชุมชนเดียว ดังนั้น จึงต้องมีการ "เอามือเอาแรง" ด้วยการระดมพระ/เณรนักเทศน์จากวัดต่างๆมาช่วยงานกัน

- **การสืบต่อเรื่องความเชื่อด้านวิญญาณ** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ความเชื่อที่เป็นประจักษ์จากแก้วของงานเทศน์มหาชาติ ก็คือความเชื่อที่ว่าหากฟังได้ครบทั้ง 13 กัณฑ์ก็จะได้ไปเกิดในยุคสมัยพระศรีอาริย์ และงานนี้ก็ยังคงเป็นงานสืบชะตาของผู้คนและชุมชนอีกด้วย

ดูทองสรุปอย่างสั้นๆว่า งานเทศน์มหาชาตินั้นมีเนื้อหา/เป้าหมายหลักก็คือ **การฝึกคน การฝึกพระ** (นักเทศน์ที่ต้องมีการฝึกอบรมและเต็มไปด้วยวินัยอย่างสูงจึงจะสามารถเทศน์ได้) และ**ช่วยเยียวยาทั้งจิตวิญญาณและสมานฉันท์ของชุมชน**

(5.2) **เป้าหมายของการจัดงานเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน** ปัจจุบันเป้าหมายและหน้าที่ต่างๆของเทศน์มหาชาติที่เคยมีมาในอดีตได้เลือนหายไปเป็นส่วนใหญ่ การจัดเทศน์มหาชาตินั้นกระทำเพียงเพราะเป็น "ประเพณีที่เคยทำๆกันมา" ของคนกลุ่มเล็กๆ หรือมีเจ้านั้นเป้าหมายของการจัดงานก็ได้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม กล่าวคือ กลายเป็นพื้นที่แสดงฐานะร่ำรวยของคนบางคนที่สามารถรับกัณฑ์เทศน์ได้ หรือมีเจ้านั้นก็กลายเป็นพื้นที่ให้นักการเมืองของค่ายต่างๆ เข้ามาหาเสียงด้วยการรับเป็นเจ้าภาพรับกัณฑ์เทศน์ สื่อพื้นบ้านนี้แปรเปลี่ยนจากเป้าหมายที่เคยรับใช้คนในชุมชนไปเป็นการรับใช้คนจากภายนอก

หากกล่าวโดยสรุป สถานภาพของเทศน์มหาชาติวัดศรีสุพรรณในปัจจุบันนั้น ในแง่รูปแบบอาจจะหลงเหลือรูปร่างให้เห็นอยู่ แต่ทว่าในแง่เนื้อหา/ความหมาย/คุณค่าและจิตวิญญาณนั้นได้มลายสูญหายไปเป็นส่วนใหญ่แล้ว ซึ่งก็เป็นตัวแทนแบบฉบับของสื่อพิธีกรรมส่วนใหญ่ของสังคมไทย

เมื่อภาคีโครงการเทศน์มหาชาติมุ่งหวังที่จะนำสื่อเทศน์มหาชาติมาเป็น **เครื่องมือ**เยียวยาแก้ไขปัญหาของชุมชน แต่ในเวลาเดียวกัน สภาพของเครื่องมือที่จะนำมาใช้ก็อ่อนแอทรุดโทรมเต็มที่ ดังนั้น ภารกิจของโครงการเทศน์มหาชาติจึงต้องทำงาน 2 อย่างไปพร้อมๆกัน คือ **ทั้งใช้และทั้งซ่อมเครื่องมือไปพร้อม ๆกัน**

(6) ผู้เข้าร่วม

(6.1) ในอดีต แทบจะไม่มี การแบ่งแยกขาดระหว่าง "คนจัดงาน" กับ "ผู้มาร่วมงาน" เพราะก็คือคนทุกกลุ่มในชุมชนนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นคนเฒ่าคนแก่ พระสงฆ์ พ่อบ้านแม่บ้าน เยาวชน และอาจจะแถมหมู่บ้านใกล้เคียงที่เข้าร่วมงานบุญด้วย

(6.2) ปัจจุบัน ก็เกิดการหดตัวเช่นเดียวกับคนจัดงาน กล่าวคือ คนที่จะมาร่วมงานก็จะมีเพียงพระสงฆ์ คนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้านแม่บ้านบางคน ส่วนกลุ่มเยาวชนนั้นเรียกว่า ส่วนใหญ่จะ หลุดหายไปจากวงโคจรเลย ท่านณรงค์ฤทธิ์ให้ข้อมูลว่า กลุ่มเยาวชนนั้นในอดีตเคยเป็นคนที่ "ติด วัด" แต่ปัจจุบันนี้ เยาวชนหันไป "ติดอย่างอื่น" เช่น ติดเพื่อน ติดเรียน ติดยา ฯลฯ เยาวชนกลุ่มใหญ่เหล่านี้จะไม่เข้ามาร่วมในงานของชุมชนเลย

3. กิจกรรมยุคแรกของการใช้สื่อพื้นบ้าน: ช่วงเวลาแห่งความผิดพลาด

ดังที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้ว การทำกิจกรรมในโครงการเทศน์มหาชาตินี้ แบ่งได้อย่างน้อย เป็น 3 ยุค โดยที่ยุคแรกนั้นเปิดฉากด้วยความผิดพลาดและตามมาด้วยความล้มเหลวกล่าวคือ โครงการฯ ได้จัดงานเทศน์มหาชาติแล้ว แต่ทุกอย่างในชุมชนก็ยังคงเหมือนเดิมราวกับไม่มีอะไร เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม สพส.เราก็มีจิตใจแบบนักฟุตบอลที่ว่า "เราเล่นฟุตบอลไม่ได้ถ้าไม่ล้ม" แต่ ทว่าก็ต้องรู้จักที่จะ "ล้มให้เป็น ล้มแล้วลุกขึ้นอย่างรวดเร็ว"

ดังนั้น ในที่นี้ ผู้เขียนจึงจะขอวิเคราะห์ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นอนุสติเตือนใจเพื่อน คนอื่นๆ

ความผิดพลาดล้มเหลวที่เกิดขึ้นในยุคแรกนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัย 3 ประการคือ

(3.1) เงื่อนไขที่เป็นบริบท: การทำงานในบริบทที่ยากลำบาก

ท่านณรงค์ฤทธิ์ หัวหน้าโครงการฯ ให้สัมภาษณ์ว่า

... งานที่ทำค่อนข้างยาก เพราะชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ และงานการต่างๆของวัด เท้าที่ผ่านมา วัดมักจะเป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดงาน ชาวบ้านมักจะเออออตาม พระ

... พอให้เข้ามามีส่วนร่วมมากๆ ก็ต้องใช้แรงเยอะ ต้องประสานงานแยะๆ แรกๆก็ ท้อเหมือนกัน เพราะงานไม่เดิน ชวนใครมาประชุม ก็ไม่ค่อยจะมา...

("คุยกับท่านเอเรื่องเทศน์มหาชาติ", จดหมายข่าว สพส. ปีที่ 2:6 (กพ.2548))

(3.2) ปัจจัยภายใน ในขณะที่ สพส.มีคำขวัญประจำโครงการว่า "ขับเคลื่อนโครงการบน ฐานปัญญา/ความรู้" นั้น ในยุคเริ่มแรกของโครงการ หัวหน้าโครงการมิได้เดินตามคำขวัญนี้ ดังนั้น ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อความล้มเหลวที่สำคัญก็คือ "ความเข้าใจของภาคีผู้ทำโครงการนั้น ยังไม่ถึง ระดับได้ที่พอที่เป็นพลังขับเคลื่อนโครงการ"

ความเข้าใจที่ยังท่วมไม่ถึงปัญญานั้นก็คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆของการทำโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขนั่นเอง อันได้แก่

- **ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะ/ธรรมชาติของแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพิธีกรรมกับความเป็นจริงในสังคม** พิธีกรรมนั้นมีใช้ปฏิบัติการทางสังคมที่จะอยู่อย่างลอยๆด้วยตัวเอง หากทว่า "พิธีกรรม" นั้นก็คือ "บทสรุปสุดยอด" ของชีวิตประจำวัน (daily life) ซึ่งหมายความว่า เพราะในชีวิตประจำวันมีการทะเลาะเบาะแว้งกันแล้วก็คืนดีกัน ในพิธีกรรมจึงจะมี "การอโหสิให้ภัยกัน"

ดังนั้น พิธีกรรมจึงต้องมีวิถีชีวิตประจำวันที่เป็นจริงรองรับและเชื่อมต่อกัน พิธีกรรมนั้นจึงจะมี "เนื้อหา/ความหมาย/คุณค่า" ซึ่งผู้เขียนเคยเปรียบเทียบว่า **วิถีชีวิตประจำวัน** นั้นเปรียบเสมือนบ้านชั้นล่าง ส่วน**พิธีกรรม**นั้นเป็นเสมือนบ้านชั้นบน

หากพิธีกรรมใดไม่มีสภาพความเป็นจริงรองรับอยู่เป็นพื้นฐาน พิธีกรรมนั้นก็เหลือแต่รูปแบบ มีการทำกันพอเป็นพิธี แต่ทว่าไม่มีความโยงใยเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง

เมื่อภาคีโครงการเทศน์มหาชาติตั้งเป้าหมายที่จะฟื้นฟูจัดงานเทศน์มหาชาติในรูปแบบที่เป็นพิธีกรรมขึ้นมาให้จงได้ แต่ทว่าไม่ได้มี "กระบวนการทำงานสร้างรากฐานในวิถีชีวิตที่เป็นจริง" ขึ้นมาเสียก่อน พิธีกรรมนั้นจึงขาดลอยออกไปจากชุมชน กลายเป็นเหตุการณ์เฉพาะในช่วงเวลาหนึ่งที่ไม่มีความเชื่อมโยงให้ก้าวเดินมาถึงสภาพความเป็นจริงในชุมชนแต่อย่างใด

พูดภาษาของสฟส.ก็คือ ภาคีผู้ทำโครงการยังไม่ผ่านข้อสอบชุด 4 รู้ ชุดแรกคือ รู้จักคุณลักษณะของสื่อที่จะทำงานด้วย

- **ความเข้าใจเรื่อง "อะไรควรเป็นเป้าหมาย/อะไรควรเป็นวิถีทาง (Ends/Means)** การทำงานกับสื่อพื้นบ้านนั้น เรายุ่งหวังผลแบบระบบ "two in one" คือ **"เอาทั้งสื่อ และเอาทั้งคน** แต่ทว่าในแต่ละช่วงเวลา ผู้ทำงานต้องรู้จักวางกลยุทธ์การทำงานให้เหมาะสมจะว่า ช่วงเวลาใดจะเอาสื่อ ช่วงเวลาใดจะเอาคน

เนื่องจากภาคีผู้ทำโครงการมีความโน้มเอียงและมีใจรักในตัวสื่อเทศน์มหาชาติเป็นปฐม ดังนั้น การทำกิจกรรมแรกของโครงการฯจึงมุ่งหวังเอา "การจัดงานเทศน์มหาชาติเป็นเป้าหมาย" ส่วนผู้คนในชุมชนนั้นเป็นเพียง "วิถีทาง" กลยุทธ์เช่นนี้ถูกพิสูจน์แล้วว่า ไม่ถูกต้องเมื่อนำมาใช้ในช่วงเวลาเปิดหน้าโครงการ

- **ความเข้าใจเรื่อง "บริบทและศักยภาพชุมชน"** นอกเหนือจากความไม่กระจ่างชัดในระดับ "แนวคิด" แล้ว ภาคีที่ทำโครงการก็ยังไม่ผ่านกระบวนการ "จับกล้องส่องดูบริบทชุมชน" ทำให้มองไม่เห็นปัญหาของชุมชนอย่างกระจ่างแจ้ง มองข้ามต้นทุนทางสังคมที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว กล่าวคือ "ยังไม่ได้วัดตัวชุมชนเลย" (อาจเป็นเพราะสำนึกที่ว่า "เป็นเด็ก/เป็นพระในชุมชนอยู่แล้ว รู้ดีอยู่แล้ว")

การจับภาพของชุมชนไม่แม่นยำชัดเจนส่งผลต่อเนื่องมาเป็นสายโซ่โยงระยาง กล่าวคือ ไม่รู้จะเริ่มต้นทำงานกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มไหนดี ไม่รู้ว่าควรจะทำกิจกรรมอะไรก่อน/กลาง/หลัง และจะทำกิจกรรมอย่างไร /กับใคร/แบบไหน/เพราะอะไร

และในขณะที่ยังไม่ได้ "ขยับความรู้/ปัญญาให้เพียงพอได้ที่นั้น" ภาคีก็ลงมือ "เขยื้อนกายทำกิจกรรม" คือการจัดงานเทศน์มหาชาติเลย ที่ภาษาสพส.เรียกว่า "ลงมือตัดเสื้อ (ทำกิจกรรม) โดยยังไม่ได้วัดตัว" เสื้อที่ได้ออกมาจึงไม่เหมาะเจาะพอดี

วิธีการทำโครงการ/กิจกรรมเช่นนี้มีใช้กระบวนการทำโครงการตามแนวทางของสพส.อย่างแน่นอน

การขับเคลื่อนโครงการไปตาม "ความตั้งใจดีและความปรารถนาดี" ของภาคี แต่ยังไม่ มี "ความเข้าใจดี" มากำกับ ทำให้วิธีการทำกิจกรรมมีลักษณะดังนี้

(1) **การตั้งเป้าหมาย** : หลังจากภาคีได้ทำโครงการเสนอสพส. และได้รับอนุมัติโครงการ ภาคีก็มุ่งหน้าเดินตรงลี้ไปสู่การตั้งเป้าหมายที่จะใช้สื่อพื้นบ้านคือ "เทศน์มหาชาติ" เป็นเครื่องมือเพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหาความแตกสามัคคีของชุมชน

(2) **กลุ่มเป้าหมาย** ภาคีมุ่งเน้นไปที่การสืบทอดพระนักเทศน์โดยถือว่าเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยยังไม่ได้วิเคราะห์เลยว่า สื่อเทศน์มหาชาติของวัดศรีสุพรรณนั้นมีปัญหาที่คนกลุ่มนี้หรือไม่ กล่าวคือ ภาคีก็ยังไม่รู้ว่า "คนที่ตรงไหน" แต่ก็เริ่มต้น "เกาเสียแล้ว"

(3) **วิธีการทำกิจกรรม** เนื่องจากภาคีวิเคราะห์อย่างหยาบๆ ว่า แต่ก่อนนั้น วัดศรีสุพรรณเคยจัดเทศน์มหาชาติเป็นประจำทุกปี และมีชาวบ้านมาช่วยกันเยะ ต่อมาเมื่อชุมชนอ่อนแอลง อาการแรกที่แสดงออกมาก็คือ ชุมชนจัดเทศน์มหาชาติไม่ได้ พิธีกรรมนี้หายหน้าหายตาไปจากชุมชนในช่วงระยะหนึ่ง

เมื่อวิเคราะห์ดังนั้นแล้ว ภาคีก็ใช้กลยุทธ์แบบตรงไปตรงมาเลย คือ "จำเป็นต้องจัดเทศน์มหาชาติ" ขึ้นมาให้ได้ (ทั้งๆที่ยังไม่มีการเตรียมความพร้อมของคนเลย) และแล้วกิจกรรมแรกที่ทางโครงการเร่งทำก็คือ การจัดเทศน์มหาชาติขึ้นมาทันที (2เดือนหลังจากการอนุมัติโครงการ)

แต่เนื่องจากชุมชนยังไม่พร้อม ดังนั้น เมื่อพระต้องการจัด พระก็ต้องรับภาระเป็นผู้จัดไปเอง ทำให้บทบาทของการจัดงานยังคงตกอยู่ที่หลังไหล่ของพระและเณรเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านมีส่วนร่วมไม่มาก (เหมือนที่เคยเป็นมา)

(4) **ผลลัพธ์ของการทำกิจกรรม** ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นไปตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้สั้นๆ ก็คือ ได้เกิดงานเทศน์มหาชาติขึ้นมา (โดยอาศัยกำลังของพระ/เณรเป็นหลัก) แต่เนื่องจากชาวบ้านยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ผ่านกระบวนการเรียนรู้หรือตระเตรียมการอันใด ฉะนั้น เมื่อจบงานแล้ว ชาวบ้านและปัญหาของชุมชนก็ยังคงเหมือนเดิม สรุปก็คือ **เป็นการทำกิจกรรมก็เพื่อ**

กิจกรรมเท่านั้น ซึ่งส่งผลให้ภาคีผู้ทำงานเกิดความท้อแท้(ทำดีไม่มีใครเห็นและให้ความร่วมมือ) และตั้งใจจะล้มเลิกการทำงาน (เรียกว่า "ล้มแล้ว" ไม่อยากจะ "ลุกขึ้นมาอีกเลย")

(3.3) ปัจจัยภายนอก ในขณะที่องค์ประกอบ 2 ส่วนแรกของการทำงานคือเงื่อนไขบริบทของชุมชนที่จะทำงานนั้นมีความยากลำบาก ส่วนปัจจัยภายในนั้น ภาคีผู้ทำงานก็ยังคงมีความเข้าใจไม่เพียงพอในเรื่องแนวทางการทำงานแบบสพส. และมีประสบการณ์การทำงานด้านการใช้สื่อพื้นบ้านไม่มาก ปัจจัยที่สามซึ่งมีส่วนทำให้ปัญหาที่มีความวิกฤติมากยิ่งขึ้นก็คือ **บทบาทของปัจจัยสนับสนุนจากภายนอก (external support)** ซึ่งในกรณีนี้ได้แก่ การหนุนช่วยจากทีมกลางสพส.เอง

ผู้ประสานงานที่ลงไปหนุนช่วยภาคีในระยะเริ่มแรกนั้นมีฐานความรู้มาจากการทำงานกับชุมชนชนบท จึงขาดความชำนาญในการทำงานกับชุมชนเมืองเช่นชุมชนวัดศรีสุพรรณ รวมทั้งฐานความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านของผู้ประสานงานก็อยู่ในระดับเดียวกับภาคี จึงให้คำแนะนำกันไม่ได้ นี่เป็นเหตุผลประการแรก

และในขณะที่มีฐานความรู้ไม่เพียงพอ นั้น กลยุทธ์ที่ผู้ประสานงานได้ใช้กลับเป็น "การถอนความช่วยเหลือออกมา" ในช่วงวิกฤติแทนที่จะเป็น "การแสวงหาระดมฐานกำลังความรู้จากที่อื่นๆมาหนุนช่วย" การไม่ส่งกำลังบำรุงทั้งปัญญาและกำลังใจในช่วงที่ภาคีต้องการอย่างยิ่งยวดนั้น นับว่าเป็นการไม่ยึดกุมการดำเนินงานตามหลักการ "เคียงบ่าเคียงไหล่" ที่สพส.ต้องไว้เป็นคาถา

เมื่อความล้มเหลวมาเคาะอยู่หน้าประตู และมีตร่วมรบก็มาหายหน้า ทั้งให้ภาคีต้องเผชิญหน้ากับปัญหาอุปสรรคอย่างโดดเดี่ยว ก็ทำให้ท่านณรงค์ฤทธิ์ตัดสินใจจะล้มเลิกโครงการและหาเงินมาคืนทางโครงการสพส.ให้รู้แล้วรู้รอดไป

4. กิจกรรมยุคสองของช่วงเปลี่ยนผ่าน: ช่วงเวลาแห่งการทบทวน

ผู้เขียนคิดว่ายังมีอานิสงส์ผลบุญจากการจัดงานเทศน์มหาชาติในช่วงแรก (มกราคม 2548) ที่เป็นโอกาสให้ทีมกลางสพส.ทั้งทีม (ทั้งระดับบริหารและเจ้าหน้าที่) ได้ลงไปร่วมงาน และได้เรียนรู้ปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น ทีมกลางสพส.จึงต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนตัวเองก่อน การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นดังนี้

(1) **เงื่อนไขที่เป็นบริบท:** สภาพแวดล้อมของชุมชนยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก อย่างไรก็ตาม จากการลงแรงกายแรงใจของพระในวัดของชุมชน เช่น ท่านณรงค์ฤทธิ์ที่ผ่านมา ก็เริ่มทำให้ชุมชนบางส่วนเริ่มเกิดความสนใจในกิจกรรมร่วมของชุมชนที่มีพระนำทำ

(2) **ปัจจัยภายนอก** คือทีมกลางของสพส.ที่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุนจากภายนอก ทีมกลางสพส.ได้ปรับปรุงแก้ไขตัวเองด้วยการเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่ประสานงานซึ่งแม้จะเป็นคนทำงาน

มือใหม่ที่ยังมีความรู้และประสบการณ์น้อย แต่ทว่าเป็นคนที่ทำงานติดพื้นที่ (เป็นคนเชียงใหม่อยู่แล้ว) มีความกระตือรือร้นในการร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆกัน และที่สำคัญคือเป็นผู้ที่ยึดกุมนโยบาย "เคียงบ่าเคียงไหล่" ที่มั่นคง

(3) **ปัจจัยภายใน** เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอกที่เป็นเสมือนการมีเพื่อนร่วมเดินทางผจญภัย ภาควิชาในโครงการเทศน์มหาชาติก็เริ่มลุกขึ้นมาสู้ใหม่ โดยจุดเปลี่ยนเริ่มแรกเลยก็คือการปรับเปลี่ยนวิถีคิดเสียใหม่ แล้วต่อจากนั้นอย่างอื่นก็ปรับเปลี่ยนตามกันมาเป็นขบวน

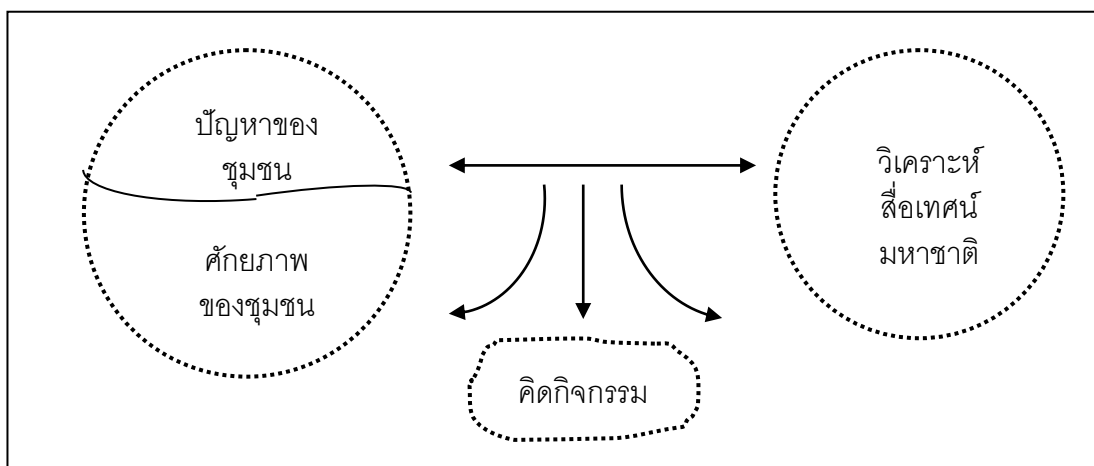
- การพัฒนาปัญญาของคนทำงานเป็นอันดับแรก ตู้อะไรปรับเปลี่ยนวิถีคิดใหม่ โดยเริ่มที่จะเข้าร่วมเวทีการเรียนรู้ของโครงการสพส.มากขึ้น

- เมื่อผ่านเวทีบ่อยครั้ง ก็เริ่มเข้าใจแนวทางวิธีการทำงานแบบสพส.มากขึ้น

- เริ่มปรับกระบวนการทำงานขึ้นมาใหม่ ดังภาพ

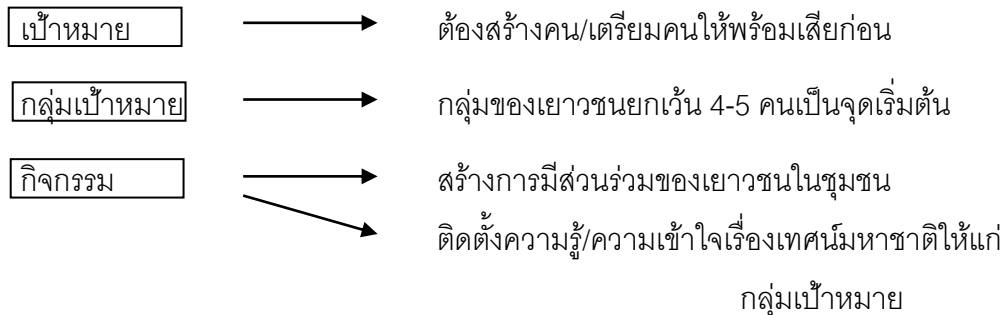

ภาพที่ 5: สามขั้นตอนของการทำโครงการแบบสพส.

- **ขั้นตอนแรก** ของการทำงานคือการวิเคราะห์ชุมชนในทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านที่เป็นปัญหาและด้านที่เป็นศักยภาพ ซึ่งผลจากการส่องดูชุมชนอย่างละเอียด ทำให้ภาควิชาได้ค้นพบว่า ชุมกำลังของชุมชนนั้นมีอยู่ 2 ชุม ชุมแรกคือกลุ่มผู้สูงอายุ (กลุ่มอนุรักษ) และชุมที่สองคือ กลุ่มเยาวชนกว่า 4-5 คนที่มาช่วยงานวัดอยู่ตลอด

- **ขั้นที่สอง** คือ การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อพื้นบ้านอย่างละเอียด

● **ขั้นตอนที่สาม** ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวางทาบเชื่อมโยงการวิเคราะห์ชุมชน และการวิเคราะห์สื่อเทศน์มหาชาติ ทำให้เกิดมีพลังปัญญาที่จะมาใช้ขับเคลื่อนสายโซ่แห่งองค์ประกอบของการทำโครงการดังนี้คือ

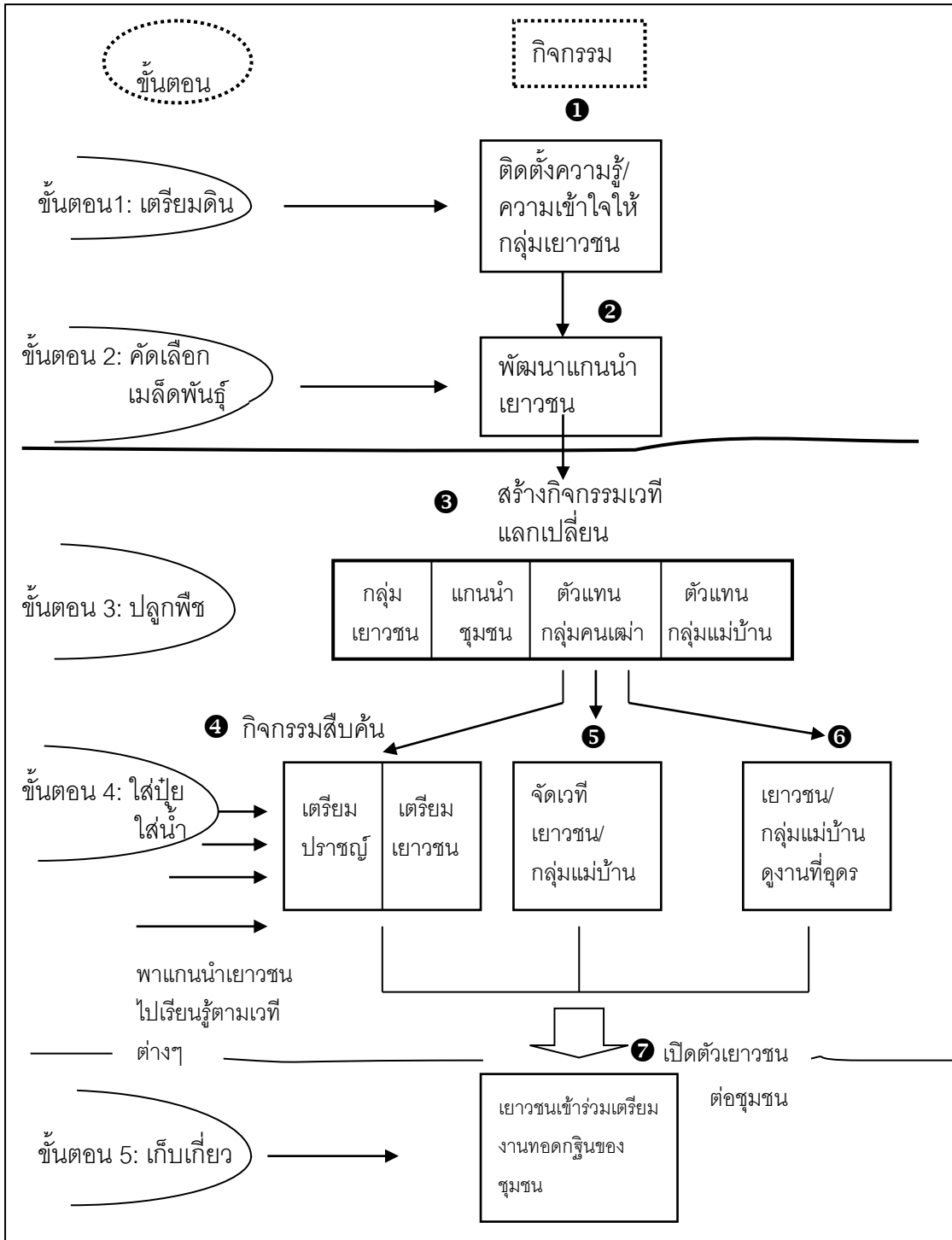
จากนี้ การทำกิจกรรมของโครงการเทศน์มหาชาติก็ก้าวเข้าสู่ยุคฟ้าใหม่ที่แจ่มจางปวงเป็นลำดับ

5. กิจกรรมยุคสาม: ช่วงขับเคลื่อนโครงการบนฐานปัญญา

หลังจากที่ภาคีเองได้เตรียมตนเองให้มีความรู้/ปัญญาเพียงพอเสียก่อน ในช่วงที่ 3 นี้ ภาคีก็ยกเลิกกลยุทธ์ "การทำงานแบบลองผิดลองถูก ตาดีได้ตำร้ายเสีย" หากทว่า ได้เริ่มขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

ภาคีได้ออกแบบกิจกรรมของโครงการที่ร้อยเชื่อมกันเป็นคาราวานแห่งกิจกรรมดังที่แสดงในภาพต่อไปนี้ โดยที่การค้นคิดกิจกรรมแต่ละอย่างจะมีที่มา/ที่ไป และมีการวิเคราะห์จากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

ในการนำเสนอตารางงานของกิจกรรมในโครงการนี้ สพส.ได้แบ่งขั้นตอนการทำกิจกรรมโดยเปรียบเทียบกับขั้นตอนของการปลูกต้นไม้เพื่อให้เข้าใจเทียบเคียงได้โดยง่าย

ภาพที่ 6: กองคาราวานกิจกรรมในโครงการเทศน์มหาชาติวัดศรีสุพรรณ

ขั้นตอนที่ 1: การเตรียมดิน

หลังจากที่พบผลจากการลงจัดงานเทศน์มหาชาติครั้งแรกมาแล้วว่า (Action) คณะทำงานในโครงการฯ ไม่สามารถที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกร่วมในการรักษา/สืบทอดการเทศน์มหาชาติได้ คณะทำงานจึงมาวิเคราะห์หาสาเหตุ (Reflection) ว่าเป็นเพราะอะไร

คำตอบที่ได้ก็คือ อันว่าการทำกิจกรรมอย่างปราศจากความรู้ความเข้าใจนั้น ก็เปรียบเสมือนต้นไม้ที่ไร้รากซึ่งจะทรงตัวอยู่ได้เพียงชั่วคราวช่วยยาม การที่เด็ก/เยาวชนไม่ให้ความสนใจในงานเทศน์มหาชาติที่จัดขึ้น ก็เพราะเด็กยังไม่รู้เลยว่า เทศน์มหาชาติคืออะไร ที่เข้ามาร่วมงานนั้นก็เพราะทางโรงเรียนกะเกณฑ์มา

ในส่วนคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นแหล่งความรู้ก็ไม่ได้ถ่ายทอด เพราะเห็นว่าเด็กๆ ไม่สนใจจะถามก็เลยไม่สอน และก็ไม่มีใครจะสอนไปทำไม รวมทั้งเห็นว่า งานที่จัดขึ้นนั้นเป็นงานของวัด ก็ให้วัดจัดการเองก็แล้วกัน คำตอบนี้ก็แสดงให้เห็นถึงความหมองมืดเพราะขาดการมีบทบาทมีส่วนร่วม

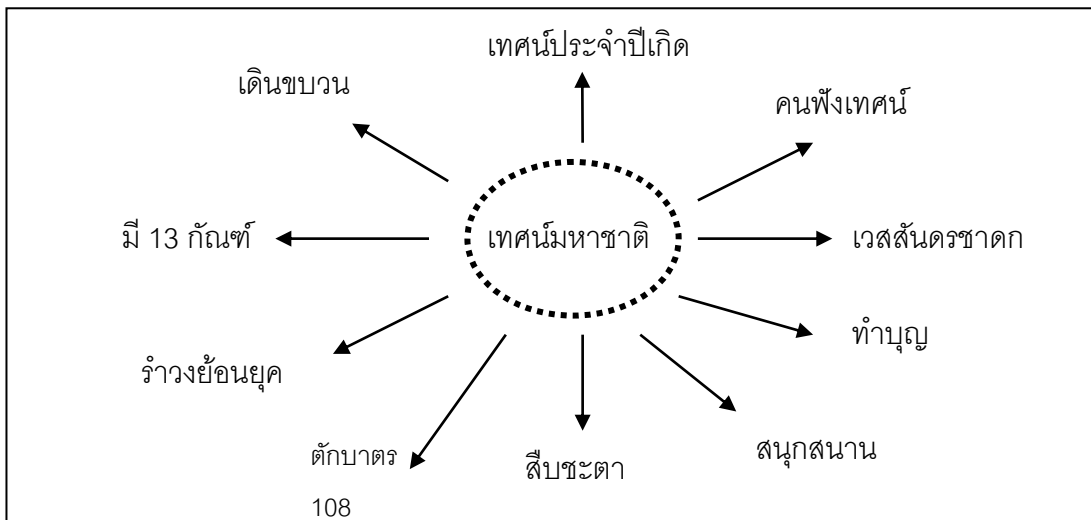
เมื่อวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงแล้ว คณะทำงานก็ค่อยๆ เริ่มต้นการทำงานก้าวแรกกับกลุ่มเยาวชนแถวหน้า (จาก 4-5 คนก็ให้ไปชวนเพื่อนๆ มาสัก 20 คน) มาร่วมกันทำกิจกรรมยกแรก

เหตุผลสำคัญที่คณะทำงานได้พลิกกลุ่มเป้าหมายจาก "พระนักเทศน์" มาเป็น "กลุ่มเด็ก" นั้น มีอยู่ 3 ประการใหญ่ๆ คือ

- การพิจารณาว่า เด็กคือข้อต่ออันสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะในเรื่องศาสนา เช่น เทศน์มหาชาติ หากว่าในวันนี้ไม่มีเด็กมาร่วมกิจกรรมนี้ ก็แน่นอนว่า ในวันหน้าย่อมไม่มีงานเทศน์มหาชาติเกิดขึ้น
- เนื่องจากเด็กยังปนเปื้อนด้วยความขัดแย้งไม่มากนัก ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เด็กๆ เป็นบริเวณที่ฝึกขาดอักษะน้อยของชุมชนที่แตกแยก ดังนั้น หากมีการสมาสนความสามัคคีในหมู่เด็กเสียก่อน ก็จะสามารถใช้เป็นสะพานเชื่อมไปสู่ความสามัคคีทั้งหมู่บ้านได้

กิจกรรมที่ 1: การจัดเวทีความรู้ความเข้าใจเรื่องสี่พี่น้องบ้าน/สี่สาร/สุทวาร กับกลุ่มเยาวชนแถวหน้าจำนวน 20 คน ด้วยการใช้เครื่องมือขึ้นเอกของสพส. คือการวิเคราะห์คุณลักษณะ โดยให้เยาวชนช่วยกันคนละไม้คนละมือในการวิเคราะห์คุณลักษณะของสี่เทศน์มหาชาติ

ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์มีเพียง 10 คุณลักษณะดังนี้

ภาพที่ 7: การวิเคราะห์คุณลักษณะของเทศน์มหาชาติของกลุ่มเยาวชน

ข้อสรุปจากกิจกรรมเปิดหน้า

(1) ในแง่ product/ความรู้ นั้น จะพบว่า เยาวชนทั้งหมดแทบจะไม่มีความรู้เรื่องเทศน์มหาชาติเลย คุณลักษณะส่วนใหญ่เป็นเพียงการดูจากการจัดงานซึ่งเป็นส่วนของเปลือก/กระทู้เท่านั้น

(2) อย่างไรก็ตาม ในแง่ process- กระบวนการ เนื่องจากการวิเคราะห์คุณลักษณะครั้งนี้ เด็กๆเป็นคนทำกันเอง (Self-analysis) ไม่ใช่คนอื่นมาทำให้ แม้ว่าจะมี "ความรู้" น้อย แต่เด็กๆก็รู้สึกว่าเป็น "ความรู้" ของพวกเขา กระบวนการเด็กเข้ามาเป็นผู้วิเคราะห์เองนี้ เท่ากับเป็นการเขียนเด็กให้ "ก้าวเข้ามาอีกนิด ชิดๆเข้ามาอีกหน่อย" กับเทศน์มหาชาติขึ้นอีกเล็กน้อย

(3) **คุณลักษณะส่วนตัวของเยาวชน** คณะทำงานสังเกตว่า เยาวชนที่มาเข้าร่วมกลุ่มยังคงเขินอาย ไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งอาจจะมีเหตุผลมาจากหลายๆอย่าง เริ่มตั้งแต่เป็นคุณสมบัติประจำตัวของเยาวชนเอง เยาวชนรู้สึกว่าเวทีนี้ยังคงเป็นเวทีของผู้ใหญ่หรือเยาวชนต้องมาแสดงออกในสิ่งที่เขาไม่ถนัดไม่รู้ แต่ถ้าเยาวชนยังเขินอายอยู่แบบนี้ คงจะทำอย่างอื่นต่อไปในภายภาคหน้าได้ลำบาก

(4) **คุณลักษณะของกิจกรรม** เนื่องจากลักษณะของกิจกรรมเป็นแบบ "เน้นสาระ" อย่างมาก และเป็นกิจกรรมที่ "ผู้ใหญ่คิด" (ตามสูตรของสพส.) ผลที่เกิดขึ้นมา จึงทำให้จำนวนเยาวชนที่มาประชุมครั้งต่อมามีตัวจาก 20 คน เหลือเพียงแค่ 5 คน

จากผลหลายๆอย่างที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมแรกไม่ว่าจะเป็นการคิดกิจกรรมที่ "ผู้ใหญ่เป็นตัวตั้ง" ทำให้กิจกรรมโน้มเอียงไปทางสาระหนักๆที่ไม่เข้ากับธรรมชาติของเยาวชน และเยาวชนยังไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมตามหลักสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม ผลลัพธ์ทั้งหลายทั้งปวงนี้ ทำให้คณะทำงานต้องกลับมา "ปรับกระบวนการใหม่ทั้งหมด" เพราะผลการวิเคราะห์

คุณลักษณะที่ออกมาอย่างผิวเผินนั้น จะเอามาใช้งานต่อในการสร้างกิจกรรมตามสูตรของสพล. มิได้

การที่กิจกรรมแรกนี้ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ก็ดูเสมือนว่า "ฟ้าดินทดสอบความแข็งแกร่งทางจิตใจของคนะทำงาน" อยู่เหมือนกัน เพราะเพิ่งเข้าใจจากการจัดงานเทศน์มหาชาติมาหยกๆ ก็ยังต้องมาน้ำตาตกกับกิจกรรมที่ตั้งความรู้กับเยาวชนเป็นซ้ำสอง แต่หัวหน้าโครงการเป็นพระภิกษุสงฆ์จึงเข้าใจพุทธวจนะที่ว่า "คนเราล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร" ตู้อึ้งพยายามแหวกว่ายกระแสน้ำในแบบฉบับลีลาเดียวกับพระมหาชนกนั้นแล

ขั้นตอนที่ 2: คัดเลือกเมล็ดพันธุ์

กิจกรรมที่ 2: ไปฝึกลูกคนที่สวนสัตว์กันดีกว่า

จากกระบวนการ Action₁ → Reflection₁ → Action₂ → Reflection₂ คณะทำงานกับกลุ่มเด็กที่เหลือ (พวกรักจริงหวังแต่งกับสื่อพื้นบ้าน) อีก 5 คน ก็มาช่วยกันสรุปสาเหตุว่า ทำไมเด็ก ๆ จึงไม่สนใจกิจกรรมของโครงการ และได้ปรับกระบวนการใหม่ ดังนี้

(1) การจะใช้สูตร K (Knowledge) → A (Attitude) → P (Performance) กับเด็ก ๆ อาจจะได้ไม่ได้ แต่คงจะต้องสลับสูตร เป็น A → P → K

(2) ส่วนวิธีการว่าจะสร้างทัศนคติที่ดี ๆ ของเด็ก ๆ ต่อกิจกรรมของโครงการอย่างไร ก็คงต้องใช้แนวคิดเรื่อง "การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม" คือต้องให้เด็ก **ร่วมคิด** หรือพูดให้ถูกต้อง ยิ่งกว่านั้นก็คือ "ต้องให้เด็กคิดเอาเอง" เลย

(3) "เด็กยอมเข้าใจในเด็กด้วยกัน" กลุ่มแกนนำเยาวชนแถวหน้ารู้สึมนิยมของเพื่อนเด็ก ๆ ดีว่า ถ้าจิตสำนึกยังไม่ได้ระดับ การจัดกิจกรรมที่เขาแต่สาระ จะเป็นการให้ "ยาที่แรง" เกินไป แต่ควรจะใช้ยาสูตรผสมคือ "สาระและบันเทิง" คือให้ "หวานเป็นเปลือก เนื้อในเป็นยา"

เมื่อปรับกระบวนการทำทั้ง 3 ทำแล้ว คือให้เยาวชนคิดกิจกรรมเองเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของกิจกรรมเอง หมายเลขที่ออกคือกิจกรรมที่เยาวชนอยากทำก็คือ การไปทัศนศึกษาที่สวนสัตว์

(4) ทางโครงการถือโอกาสว่า การจัดกิจกรรมไปเที่ยวสวนสัตว์นี่ถือเป็น "การวัดตัวชุมชน" ถึงระดับ "วัดใจผู้ปกครอง" เลยว่า จะยินยอมให้ลูกหลานมาร่วมกิจกรรมใหม่ หากชุมชนยินยอมให้ "พระพาเด็กไปเที่ยวสวนสัตว์" แล้ว ก็แปลว่าสายใยแห่งความไว้วางใจระหว่างวัดกับชุมชนได้เริ่มก่อสานขึ้นมาบ้างแล้ว

(5) ในส่วนตัวระหว่างเยาวชนกันเอง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แม้แต่กลุ่มเยาวชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมนั้น ก็มีชีวิตที่แตกแยกไปคนละทิศละทาง และไม่ค่อยจะรู้จักสนิทสนมกันมาก

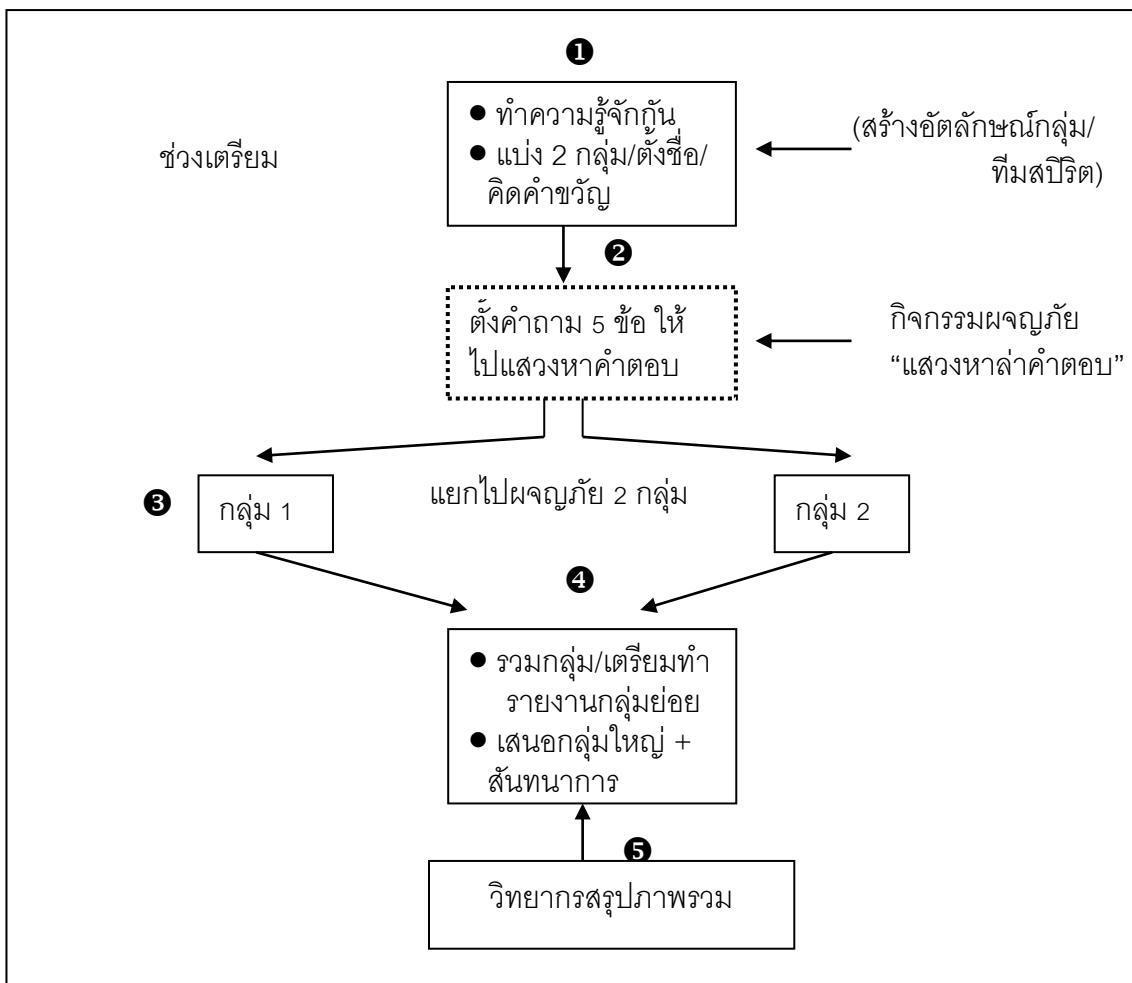
นัก และหากจะทำงานร่วมมือกันต่อไป ถ้ารู้จักแต่หน้า แต่ไม่รู้จักใจกัน คงจะร่วมมือกันได้ยาก ทางโครงการฯ จึงถือโอกาสสร้างพื้นที่ให้เด็กได้เรียนรู้จักกันในบรรยากาศที่สนุกสนานเช่นการท่องเที่ยวก่อนที่จะไปรู้จักกันต่อไปในการทำงาน

(6) กลยุทธ์แบบ "พระครึ่งหนึ่ง/เด็กครึ่งหนึ่ง" ถึงแม้กิจกรรมที่เด็กคิดนี้จะเป็นกิจกรรมแบบทางโลกที่เน้นความสนุกสนาน แต่ผู้เอ็กก็ได้อั้วาระโอกาสนี้เอง "ธรรมะไปสอดใส่ไว้ข้างใน" ของกิจกรรมเที่ยวสวนสัตว์นี้ โดยถือเอาเป็นช่วงเวลา "แห่งการฝึกตน" (คือการฝึกสมาธิตามหลักพุทธศาสนา) เรียกว่า ถึงจะไปเที่ยวสวนสัตว์ ก็ต้องพกพระเอ้ไปด้วยก็แล้วกัน

วิธีการออกแบบกิจกรรมที่ 2 ซึ่งสร้างสรรค์อย่างมาก คือการย้ายสถานที่การฝึกฝนเด็กที่ยังซ้่อยไม่มั่นใจตนเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น โดยโยกออกไป "ฝึกนอกสถานที่วัด" มีดังนี้

- **กลุ่มเป้าหมาย** มี 10 คน แบ่งตามช่วงอายุ ดังนี้

อายุ 9-10 ปี	3 คน
11-15 ปี	1 คน
16-18 ปี	6 คน
- **ขั้นตอนทำกิจกรรม** ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 8: ขั้นตอนของกิจกรรมเที่ยวสวนสัตว์

- **การกำหนดเป้าหมาย** จากขั้นตอนที่วางเอาไว้จะเห็นว่า เป็นการออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับเป้าหมายใหญ่ที่ตั้งไว้ 2 ประการ คือ การฝึกตน และการสร้าง (เตรียม) ทีม

- **การใช้เครื่องมือฝึก** คือ การตั้งคำถาม 5 ข้อ ซึ่งเบื้องหลังของแต่ละคำถามนั้น ล้วนมีที่มาที่ไปทั้งสิ้น คือ

- (1) สอนสัตว์เลี้ยงใหม่ตั้งอยู่ที่ไหน (ฝึกเด็กให้รู้จักทำงานบนข้อมูล/ข้อเท็จจริง)
- (2) สัตว์ประเภทใดที่คนดูแยะมากที่สุด (เรียงลำดับ 1-3) (ทำให้รู้จักการสังเกต)
- (3) ให้เขียนชื่อสมาชิกกลุ่มทุกคนบนขวบน้ำของตัวเอง (ทั้งสร้างทีมสปีริตและป้องกันหลงพลัดหาย/การตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท)
- (4) รู้สึกชอบสัตว์ชนิดใดมากที่สุด เพราะอะไร (ให้รู้จักแสดงความคิดเห็น)
- (5) ให้สัมภาษณ์ผู้ที่เข้าชมสวนสัตว์คนละ 1 ชื่อ (ฝึกความกล้าหาญ แก้ไขการขี้อาย)

- **ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น** คณะผู้ทำงานได้ประเมินกิจกรรมครั้งนี้ว่า ได้ผล 4-5 สร้างตามจุดหมายปลายทางของสพส. คือ

- (1) **ด้านการสร้างคน** กลุ่มคนที่สร้างนี้มี 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ เด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมายนั้น หลังจากผ่านกิจกรรมแล้ว เยาวชนก็กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์คนที่ไม่รู้จัก การนำเกม การนำเสนอรายงาน ฯลฯ

และคนที่อีกกลุ่มที่ได้สร้างตัวเองก็คือ คณะทำงานเอง คณะทำงานได้เรียนรู้การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย การกำหนดเป้าหมาย การออกแบบ/เลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายและกลุ่มเป้าหมายอย่างมีที่มาที่ไป (เช่น การใช้เครื่องมือการตั้งคำถาม) การคิดกิจกรรมแบบ "ซื่อใจ" เยาวชนเพราะเยาวชนเป็นคนคิดกิจกรรมเอง แล้วจะรับผิดชอบเองใหม่เป็นต้น

- (2) **ด้านการสร้างความรู้** เวทีนี้ได้สร้างความรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายในเรื่องการวางแผนการทำงานกลุ่ม วิธีการเก็บข้อมูลแบบกระบวนการวิจัยเลยทีเดียว คือใช้ทั้งการสังเกต สัมภาษณ์ และวางแผนนำเสนอข้อมูล เรียกว่า "ไปเที่ยวสวนสัตว์ในมาดแบบนักวิจัย"

- (3) **ด้านการสร้างความสัมพันธ์** เนื่องจากกระบวนการ "ปั้นการทำงานร่วมกันเป็นทีม" ทำให้เกิดทีมสปีริตขึ้น คณะทำงานสังเกตว่า เด็กและเยาวชนมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่นคนที่สัมภาษณ์เสร็จแล้ว ก็เข้าไปช่วยแนะนำเพื่อน และคอยเข้าไปอยู่ใกล้ๆ คอยหาทางช่วย

ตุ๊เอ็กกล่าวสรุปสั้นๆอย่างน่ารักว่า "แต่ก่อนนี้เด็กวัดศรีสุพรรณแทบจะไม่รู้จักกัน แต่เดี๋ยวนี้เด็กวัดศรีสุพรรณเขาจูงมือเกี่ยวก้อยกันได้แล้ว"

การจัดกิจกรรมครั้งที่ 2 นี้ถือว่าเป็น "หัวเลี้ยวหัวต่อ" ที่สำคัญของโครงการนี้ กิจกรรมที่ดูเหมือนจะพาออกนอกกลุ่มนอทาง (จะจัดเทศน์มหาชาติ แล้วแวะไปเที่ยวสวนสัตว์ได้ยังไง) แต่ทว่า ผู้เขียนขอฟันธงว่า "กิจกรรมนี้เล็กแต่แจ่มจริงๆ"

ขั้นตอนที่ 3: ลงมือปลูกพืชเพื่อหวังผล

กิจกรรมที่ 3: จากกลุ่มเดียวสู่การสานเครือข่ายในชุมชน

หลังจากได้ "กลุ่มแกนนำเด็ก/เยาวชน" มาแล้ว และผ่านกระบวนการ "เสริมกำลังเด็ก" ด้วยกิจกรรมไปฝึกกันในสวนสัตว์แล้ว คณะทำงานก็เดินทางด้วยกลยุทธ์เดิมที่ใช้ได้ผลคือ การร่วมปรึกษาหารือกับเด็กๆว่า จะทำอะไรต่อไป โดยเริ่มจาก "สร้างความเข้าใจร่วมกัน" ด้วยเครื่องมือ "การวิเคราะห์ชุมชน" ร่วมกัน เพื่อเปิดเผยให้เด็กๆได้มองเห็นปัญหาความขัดแย้งในชุมชนของเราเอง (อย่างเป็นทางการและมองเห็นร่วมกัน) และเพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เยาวชนออกมา "ขานรับบทบาทผู้ร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชน"

- **การกำหนดเป้าหมาย** ผลจากการปรึกษาหารือร่วมกันก็คือ ควรจะคิดกิจกรรมที่เป็นตาข่ายสานสายใยสัมพันธ์ภายในชุมชน (internal network) ให้หนาแน่นเสียก่อน โดยเริ่มจาก "กลุ่มแกนนำ" ที่เป็นตัวแทนของคนแต่ละกลุ่ม โดยเลือกกลุ่มที่มี "หน้าตัก" มากที่สุด คือมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อันเป็นไปตามกลยุทธ์ที่ว่า "สมานส่วนที่บาดเจ็บน้อย เพื่อขยายผลไปสู่ส่วนที่ฉีกขาดมาก"

- **กลุ่มเป้าหมายที่คัดเลือกมาได้แก่**

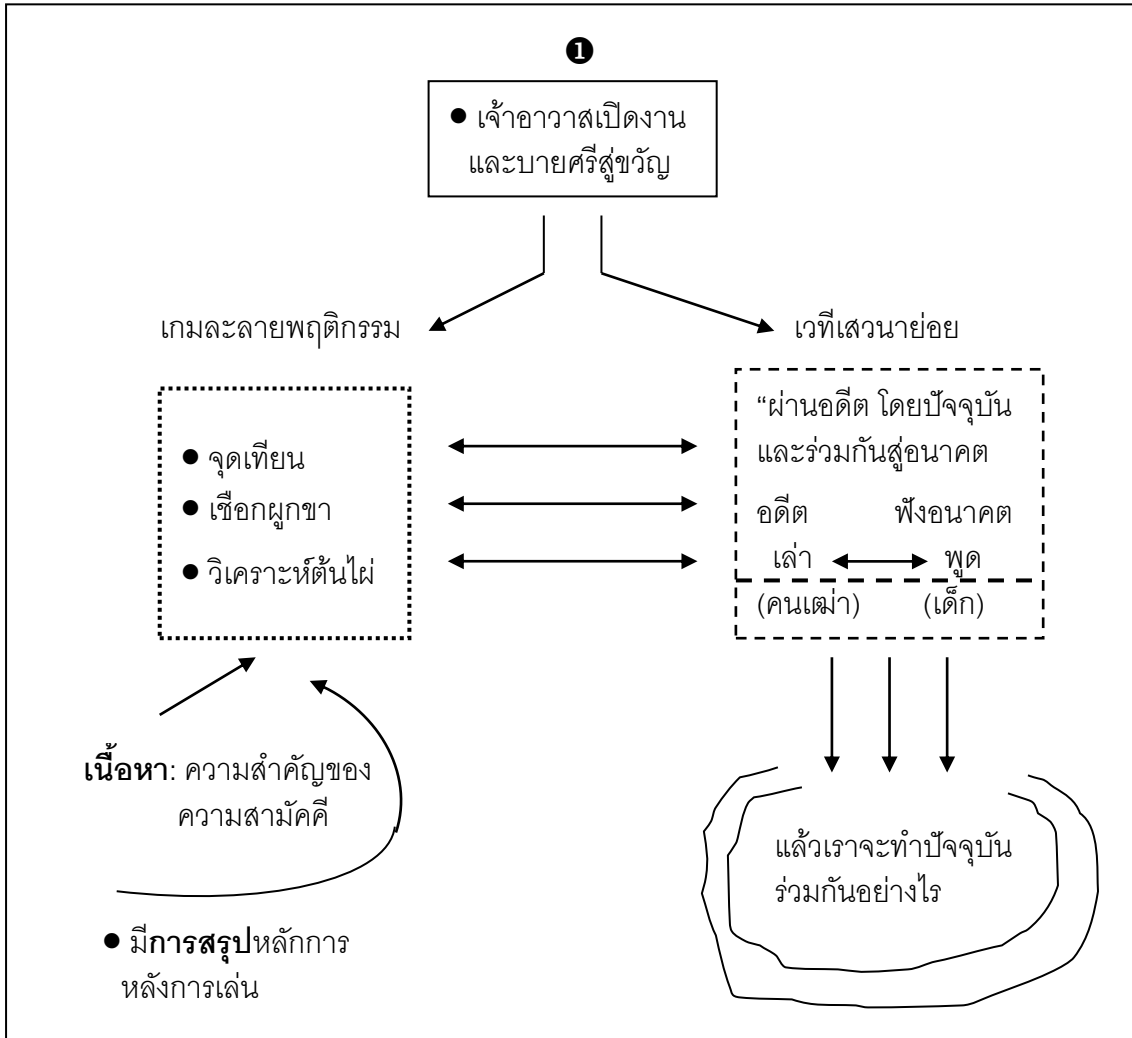
- กลุ่มเยาวชนที่ต้องเสริมศักยภาพในการทำงาน
- กลุ่มแกนนำชาวบ้าน
- กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน
- ตัวแทนของโรงเรียน
- ตัวแทนของวัด

- **กิจกรรมและวิธีดำเนินงาน** การออกแบบกิจกรรมและวิธีดำเนินงานนั้นก็จะเป็นไปอย่างรอบคอบ รู้ที่มาที่ไป เป้าหมายสุดท้ายของการจัดกิจกรรมนั้น ก็เพื่อจะป้องกันปกป้องกลุ่มตัวแทนเสาหลักของชุมชนว่า "บัดนี้ เยาวชนเขาพร้อมแล้วที่จะเข้ามาช่วยงานพัฒนาชุมชน" พร้อมตั้งคำถามต่อไปว่า "เมื่อใฝ่อ่อนพร้อมแล้ว ไฝ่แก่จะเข้ามาหนุนเสริมอย่างไรบ้าง"

และเพื่อเป็นการเอาใจถึงใจเอาใจใส่ดูแลให้แก่ชุมชน คณะทำงานได้ออกแบบกิจกรรมที่มีเนื้อหาว่า "ความสามัคคีสำคัญอย่างไรต่อการดำรงอยู่ของชุมชน" อย่างไรก็ตามเพื่อให้มีผู้เข้าร่วมประชุมปวดแสบปวดร้อนมากจนเกินไป คณะทำงานได้ใช้ "วิธีการแบบอ้อมๆ" เช่น การเล่นเกม อุปมาอุปมัย มาเป็นกระบวนการและเนื้อหาของการจัดเวที

รวมทั้งเพื่อเป็นการเสริมขวัญกำลังใจของชุมชนว่า เรื่องความสามัคคีนั้น "ชุมชนเราเคยทำได้ เคยเป็นแชมป์เรื่องนี้มาแล้วในอดีต" ดังนั้น จึงมีการจัดเสวนาย่อยในหัวข้อ "ผ่านอดีต

โดยปัจจุบัน และร่วมกันสู่ออนาคต" โดยให้มัคทายกวัดมาเล่าประวัติของชุมชนวัดศรีสุพรรณเมื่อครั้ง "วันวานยังหวานอยู่" และปิดท้ายด้วยรายการ "ต่างวัยต่างเปิดใจให้กัน"

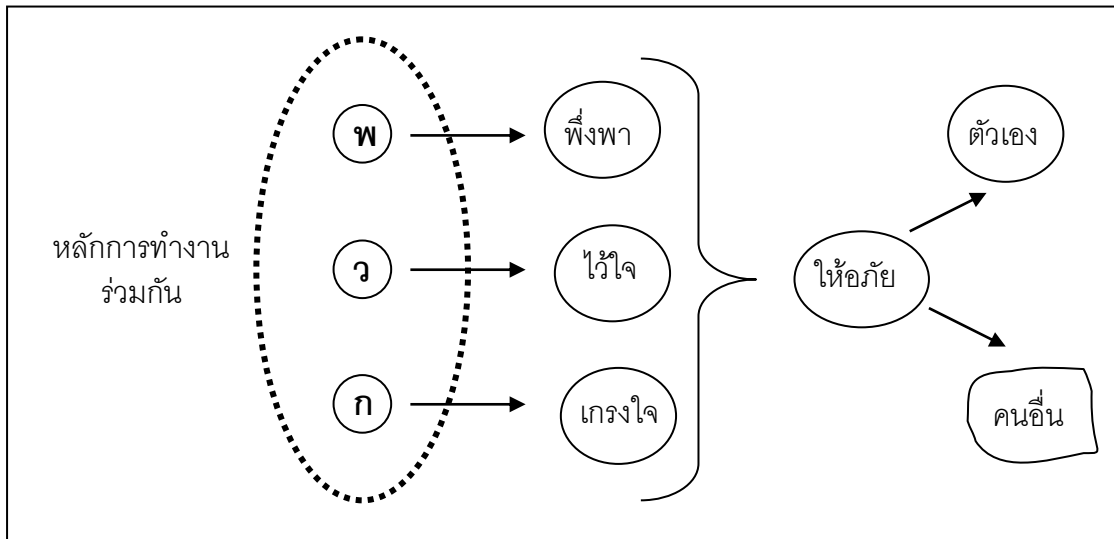

ภาพที่ 9: กิจกรรมย่อยในกิจกรรมที่ 3: สานสายใยภายในชุมชน

● **ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น** คณะทำงานประเมินผลกิจกรรมนี้ตามกรอบ 5 สร้างของสพส.ว่า
ได้บรรลุผลใน 3 สร้างคือ

(1) **ด้านการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน** ดังที่ได้แสดงให้เห็นแล้ว ทุกกิจกรรมย่อยนั้นล้วนมีเนื้อหาที่มุ่งหน้าไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การกระตุ้นให้หวนคิดและให้ชุมชนหันมาแสวงหา "ของดีที่ชุมชนทำหล่นหายไป" คือความรู้รักสามัคคี

(2) **ด้านการสร้างความรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมาย** ในเรื่องความสำคัญของการทำงานร่วมกัน ดังเนื้อหาการประชุมที่สรุปเป็นภาพว่า

ภาพที่ 10: ผลึกแห่งความรู้ของกิจกรรมที่ 3

(3) **การสร้างศักดิ์ศรีและคุณค่าให้แก่ชุมชน** จากกิจกรรมการทบทวนประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกันช่วยขีดเส้นใต้ความรู้สึกของคนในชุมชนว่า ชุมชนของเรามีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีของดีของวิเศษมากมายที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์เอาไว้ สมควรที่คนรุ่นเราจะสืบสานทำนุบำรุงรักษาต่อไป

● **การวางแผนเดินทางก้าวต่อไป** คณะทำงานได้ใช้ช่วงของการประเมินผลเพื่อซักถามความคิดเห็นของบรรดาเสาหลักของชุมชนว่าการจัดเวทีครั้งนี้เป็นอย่างไรบ้าง และบรรดาเสาหลักเหล่านี้จะก้าวเดินต่อไปอย่างไรในอนาคต ที่ประชุมส่วนใหญ่กล่าวว่า บัดนี้ไผ่แก่พร้อมแล้วที่จะหนุนทาบไผ่อ่อนแห่งอนาคตคือกลุ่มเยาวชนอย่างเต็มที่

ขั้นตอนที่ 4: ใส่อุปไม้ลงในน้ำ

ในช่วงเวลานี้ ซึ่งประกอบด้วยหลายๆกิจกรรม หากทว่าแต่ละกิจกรรมนั้นล้วนมีเป้าหมายที่สำคัญอยู่ 2-3 ประการคือ

(1) **การเสริมกำลังปัญญา/ขยายฐานประสบการณ์ของกลุ่มเยาวชน** ซึ่งทำผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น คณะทำงานได้พาเยาวชนออกไปตามงานเวทีเสวนาต่างๆ มอบหมายบทบาทให้เยาวชนเป็นผู้นำเสนองาน มีการเตรียมตัวก่อนไป/มีการกลับมาสรุปร่วมกันหลังจากกลับมาหรือติดตั้งความรู้ความเข้าใจเรื่องวิธีการสืบค้นข้อมูลจาก อ.สุวัฒน์ ญาณะโค ภาคีที่มีประสบการณ์เรื่องนี้ เป็นต้น

(2) **การตัดถนนต่อเชื่อมกลุ่มเยาวชนกับกลุ่มอื่นๆในชุมชน** โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การร้อยเชื่อมระหว่างกลุ่มเยาวชนกับกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำวัดศรีสุพรรณผ่าน

กิจกรรมที่เยาวชนไปสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน/ประเพณี 12 เดือน และเทศน์มหาชาติ (กิจกรรมที่ 4)

การตัดถนนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มเยาวชนกับกลุ่มสตรี/แม่บ้านวัดศรีสุพรรณผ่านทั้งกิจกรรมเวทีพูดคุยร่วมกันเรื่องสภาพปัจจุบันของชุมชน (กิจกรรมที่ 5) กิจกรรมการดูงาน "เสริมศักยภาพประธานชุมชน" ร่วมกันที่ จ.อุดรธานี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำงานของสื่อบุคคลที่เป็นประธานชุมชน และการที่สื่อบุคคลจะใช้ประโยชน์จากสื่ออื่นๆ ของชุมชน เช่น สื่อหอกระจายข่าว (กิจกรรมที่ 6)

(3) การสอดแทรกบทบาทของกลุ่มเยาวชนเข้าไปในงานของชุมชน หลังจาก “ปัญญา” ของกลุ่มเป้าหมายกระพริบสัญญาณ “พร้อมแล้ว” เครือข่ายภายในก็พร้อมแล้ว ก็ถึงเวลา “สำแดงพลังของชุมชนและเยาวชน” กันได้แล้ว ดังนั้น ในกิจกรรมครั้งที่ 7 ซึ่งเป็นการประชุมตัวแทนแกนนำชุมชนจากทุกกลุ่มถึง 45 คน (ซึ่งในกลุ่มนี้มีแขกรับเชิญหน้าใหม่คือกลุ่มเยาวชนด้วย) เพื่อเตรียมการจัดงานเรื่องทอดกฐินของวัดศรีสุพรรณเอง

นับเป็นนิมิตรหมายที่ดียิ่งหลายประการที่ชุมชนได้เริ่มหันหน้าเข้ามาปรึกษาหารือกันเพื่อทำกิจกรรมประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน ซึ่งเปรียบเสมือนการออกกำลังกายสุขภาพของชุมชน และนิมิตรหมายที่ดียิ่งขึ้นก็คือในการตระเตรียมนี้ ข้อต่อแห่งอนาคตคือกลุ่มเยาวชนได้เข้ามาช่วยประชุมด้วย ซึ่งมีนัยยะว่า งานส่งมอบมรดกของชุมชนได้เริ่มขึ้นแล้วอย่างสวยงาม

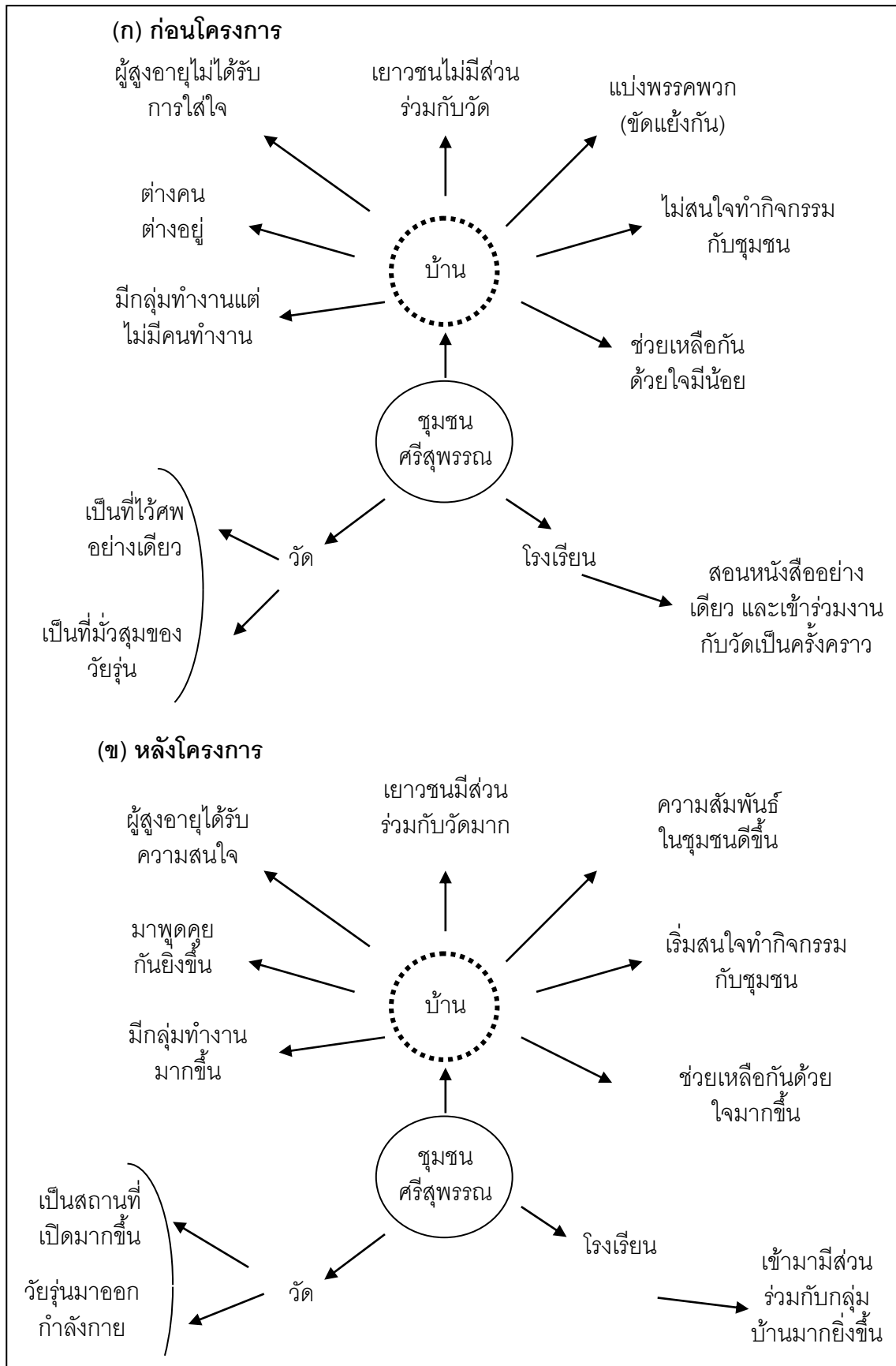
ในงานนี้ กลุ่มเยาวชนได้ถือโอกาสเปิดตัวในเวทีที่กว้างขวางขึ้น เนื่องจากการประชุมครั้งนี้มีตัวแทนแกนนำของชุมชนมาทั้งหมด กลุ่มเยาวชนได้บอกเล่าเก้าสิบว่า วัตถุประสงค์การทำงานของ กลุ่มมีอะไร ได้ทำอะไรกันมาบ้างแล้ว ได้ฝึกฝนตนเองอย่างไร รวมทั้งเสนอแผนงานกิจกรรมที่จะทำในอนาคต คือเรื่องหอกระจายข่าว ซึ่งเยาวชนไปเรียนรู้มาจากจ.อุดรธานี (ร่วมกับแม่บ้านในกิจกรรมที่ 6)

ขั้นตอนที่ 5: ได้เวลาแห่งการเก็บเกี่ยว

สำหรับช่วงเวลานี้เป็นช่วงยามที่คณะทำงานของโครงการฯ จะเหลียวหลังกลับไปทบทวนดูว่าผลจากการทำงานของโครงการนั้นได้ผลิตดอกออกผลอะไรให้เก็บเกี่ยวอะไรบ้าง โดยได้พิจารณาอยู่ใน 4 แง่มุมคือ

- 5.1 การเปรียบเทียบสภาพของชุมชนช่วงก่อน/หลังการทำโครงการ
- 5.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาบันต่างๆ ของชุมชน
- 5.3 การประเมินผลการก่อสร้างของโครงการฯ
- 5.4 การประเมินแบบ output/outcome

(5.1) การเปรียบเทียบสภาพก่อน/หลังโครงการ

(5.2) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาบันชุมชน

(ก) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบ้าน

1. **ผู้สูงอายุได้รับความสนใจ** เนื่องจากมีกิจกรรมที่ให้เด็กเข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชนทำให้เด็กรู้จักผู้ใหญ่มากขึ้น เวลาว่างก็จะมีกลุ่มเยาวชนในกลุ่มเข้าไปนั่งคุยด้วย และในกิจกรรมที่มีการประชุมหรืองานต่างๆของวัด เช่น การจัดทำกระทง กลุ่มผู้สูงอายุก็มีความมั่นใจที่จะสอนให้กับลูกหลาน ลูกหลานก็สนใจที่จะนั่งเรียน นั่งทำด้วยกัน ความสัมพันธ์ก็แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

2. **มาพูดคุยกันมากขึ้น** เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านในชุมชนจัดตั้งกลุ่มแอโรบิคขึ้น โดยใช้สถานที่ในวัด ทำให้มีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น โดยใช้แอโรบิคเป็นสื่อ ซึ่งเป็นช่วงกิจกรรมก็มีการพูดคุยกันมากยิ่งขึ้น เป็นเวทีเปิดให้แต่ละคนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นด้วย ไม่เฉพาะแค่ชุมชนศรีสุพรรณเท่านั้น ชุมชนใกล้เคียงก็ได้เข้ามาร่วมด้วย

3. **มีกลุ่มทำงานมากขึ้น** จากแต่ก่อนที่มีแต่ชื่อกลุ่มไม่มีคนทำงาน แต่ในวันนี้มีกลุ่มทำงานเกิดขึ้นแล้ว อย่างน้อยๆก็มี 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มเยาวชนที่ขับเคลื่อนเรื่องพัฒนาชุมชน กลุ่มแม่บ้านขับเคลื่อนเรื่องสุขภาพ กลุ่มผู้สูงอายุก็เริ่มขับเคลื่อนเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน และคณะทำงานเชื่อว่าในอนาคตอาจเกิดกลุ่มทำงานอีกหลายกลุ่มด้วยกัน เพราะสมาชิกกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นนั้นก็เป็นเครือข่ายงานในกลุ่มอื่นๆด้วย

4. **เยาวชนมีส่วนร่วมกับวัดมากขึ้น** ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือกรณีของงานทอดกฐินของวัด (2548) ที่ทางวัดได้ขอให้กลุ่มเยาวชนเข้ามาร่วมในการทำงานด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประสานงาน จัดการแสดง ฯลฯ ซึ่งในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าทางวัดเริ่มที่จะมองเห็นถึงความสำคัญของกลุ่มเยาวชนมากยิ่งขึ้น หลังจากที่เมื่อก่อนจะมีเพียงสามเณรหรือเด็กวัดเท่านั้นที่จะช่วยทำงานวัด

5. **ความสัมพันธ์ในชุมชนดีขึ้น** จากที่ก่อนโครงการจะเข้ามานั้น ทางชุมชนศรีสุพรรณเองมีการแบ่งกลุ่มกันอยู่ตามที่เคยกล่าวไว้ในขั้นต้นแล้ว แต่ในปัจจุบัน หลังจากที่มีกลุ่มเยาวชนค่อยๆขับเคลื่อนงานแต่ละกิจกรรมเป็นสะพานเชื่อม ทำให้กลุ่มต่างๆได้เข้ามาพูดคุยกันมากขึ้น ความแตกแยกที่เคยมีก็เริ่มลดน้อยถอยลง ความสัมพันธ์อันดีงามค่อยๆเพิ่มพูนมากขึ้น

6. **ช่วยเหลือกันด้วยใจมากขึ้น** จากงานทอดกฐินที่ผ่านมาของทางวัดศรีสุพรรณเอง จะเห็นได้ว่ามีการช่วยเหลือกันมากขึ้น เช่น บรรดาพ่อแม่ที่ลูกตัวเองจะรำแสดงต้อนรับ ต่างก็เอาอุปกรณ์แต่งหน้ามาช่วยกันแต่งหน้าให้กับลูกหลาน และไม่เฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นลูกตนเองเท่านั้น ในส่วนกลุ่มของเด็กผู้ชายที่ไม่เคยได้เข้ามาวัดเลยก็กลับมาช่วยถือรองเท้า ถูสัณนิบาต ส่งอาหารให้กับนักแสดง หรือในงานวันลอยกระทงที่กลุ่มเป้าหมายที่มาร่วมช่วยกันเอาดอกไม้ เอาต้นกล้วย เอาใบตอง มาจากบ้านตนเอง แล้วมารวมกัน ช่วยกันทำ นอกจากช่วยเหลือกันด้วยใจแล้ว ความสัมพันธ์กันด้วยใจก็เพิ่มขึ้นด้วย

(ข) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัด

1. **เป็นสถานที่เปิดมากขึ้น** นอกจากงานบุญตามประเพณีแล้ว วัดยังใช้เป็นสถานที่ดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สถานที่ทำงานของกลุ่มเยาวชน หรือแม้แต่เป็นสถานที่ให้กับกลุ่มแม่บ้านใช้ในการเดินแอโรบิค

2. **วัยรุ่นออกมาออกกำลังกาย** หลังจากที่กลุ่มแม่บ้านได้จัดลานเดินแอโรบิคขึ้นในวัดแล้ว กลุ่มที่เคยมาวิ่งสูบก็นักหายไปเนื่องจากว่าวัดเคยเป็นสถานที่ที่ไม่มีใครเข้ามายุ่งเกี่ยว แต่ในวันนี้วัดได้กลับเข้ามาอยู่ในสายตาของกลุ่มแม่บ้านที่เข้ามาเดินแอโรบิคแทน และกลุ่มวัยรุ่นจากที่เคยมาวิ่งสูบกุญเสียดัง/สูบบุหรี่ มาในวันนี้ก็เริ่มที่จะขยับตัวเองมาเดินแอโรบิคด้วย จากที่เคยแอบเดินอยู่นอกกลุ่มก็เริ่มขยับเข้ามาอยู่ในกลุ่มได้

3. **การจัดพิธีกรรมภายในวัดเป็นไปด้วยความงดงามมากขึ้น** เช่น การจัดงานลอยกระทง (พ.ย. 2548) ไม่มีการกินเหล้าในงานเลย

(ค) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับโรงเรียน

1. **เข้ามามีส่วนร่วมกับกลุ่มแม่บ้านมากยิ่งขึ้น** เนื่องจากที่ทางโรงเรียนเห็นว่า มีกลุ่มแม่บ้านเดินแอโรบิคอยู่แล้ว จึงเห็นความสำคัญของสุขภาพเด็กในโรงเรียน จึงได้ทำแผนสุขภาพของโรงเรียนโดยให้เด็กเข้ามาร่วมเดินแอโรบิคกับกลุ่มแม่บ้านทุกวันอังคารและพฤหัสบดี

(5.3) การประเมินผลการก่อสร้างของโครงการฯ

จากการทำงานในโครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสุขภาพะในครั้งนี้ หากยึดเป้าหมายสูงสุดของโครงการคือฟื้นฟูบ้านสื่อสารสุข (สพส.) แล้ว พอที่จะประเมินเป้าหมายได้ดังต่อไปนี้

1. **การสร้างคน** ในโครงการนี้จะเน้นเรื่องของการสร้างคนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มของเยาวชนที่จะเป็นสะพานเชื่อมในการทำงานกับทุกกลุ่ม ซึ่งถือว่ามีความสำเร็จอยู่ในระดับหนึ่ง เพราะนอกเหนือจากความรู้ที่ได้ให้ไปนั้น กลุ่มเยาวชนเองก็ยังอยากที่จะขยายผลออกไปโดยการที่อยากจะทำเองในเรื่องของสื่อฟื้นฟูบ้าน ผ่านสื่อ "อ้อมอ้อม" ที่จะขอรับการสนับสนุนจากชมรมสื่อฟื้นฟูบ้านสื่อสารสุข นอกจากนี้แล้ว ผลสะท้อนที่ตามมาคือ กลุ่มแม่บ้านที่ต้องการทำงานกับชุมชนได้มีการจัดตั้งกลุ่มแอโรบิคขึ้นมาด้วย

2. **การสร้างเครือข่าย** ในโครงการนี้สามารถแบ่งเครือข่ายการทำงานออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ 1 **เครือข่ายในชุมชน** ซึ่งเครือข่ายที่ว่าประกอบไปด้วย กลุ่มทำงานเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มหัตถศิลป์ล้านนา เป็นต้น 2. **เครือข่ายนอกชุมชน** เช่น กลุ่มเยาวชนวัดสวนดอก อ.เมืองเชียงใหม่ กลุ่มเยาวชนกิวพรวัว แม่จัน จ.เชียงราย ซึ่งอยู่ในโครงการ

บ้านจุ่มเมืองเย็นของสถาบันโพธิยาลัยวัดสวนดอก เชียงใหม่ กลุ่มชมรมสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข และ กลุ่มเยาวชนภาคีโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขในภาคเหนือ

3. การสร้างศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้าน จากในอดีต สื่อพื้นบ้านในชุมชนศรีสุพรรณมี อยู่หลากหลาย เช่น เทศน์มหาชาติ ทำเครื่องเงิน การตัดช่อตัดตุง การทำบายศรีสู่ขวัญ ดนตรี พื้นเมือง ประเพณีอ้อผญา ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบันบางอย่างก็สูญหายไป บางอย่างก็กลายพันธุ์ไปปรับ ใช้คนข้างนอกชุมชน แต่หลังจากที่มีการริเริ่มทำโครงการกลุ่มต่างๆในชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่ม เยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุต่างก็เห็นความสำคัญของสื่อพื้นบ้านมากยิ่งขึ้น จึงต้องการที่จะ รื้อฟื้นสิ่งที่หายไปกลับมาใหม่ เช่น ผ่านคำพูดของยายศรี ตาคำ บ้านศรีสุพรรณ ที่ว่า "ทำไม ไม่ลองทำเรื่องอ้อผญาดูบ้าง เพราะแต่ก่อนมันดีนะ ช่วยสอนละอ่อน(เยาวชน)ให้รู้จักเคารพครูบา อาจารย์"

4. การสร้างองค์ความรู้ การทำงานในครั้งนี้นอกจากจะสร้างองค์ความรู้ให้กับ กลุ่มเป้าหมายแล้ว ยังช่วยพัฒนาความรู้ให้กับคณะทำงานอีกด้วยอันจะเห็นได้ชัดเจนจากตัวผู้ ประสานงานเอง คือ พระณรงคฤทธิ ซึ่งแต่ก่อนนั้น ในการค้นคิดกิจกรรมก็เพื่อทำเพียงกิจกรรม เท่านั้น แต่เมื่อได้ทำงานต่อเนื่องมา จึงเพิ่มองค์ความรู้ในเรื่องของการทำกิจกรรมว่า ต้องมี ฐานความรู้ในเรื่องของการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย วิเคราะห์เนื้อหาในกิจกรรม หรือแม้แต่ว่า เรื่องของ กลยุทธ์ในการทำงานกับกลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

5. การสร้างความยั่งยืน ในโครงการเทศน์มหาชาติได้คำนึงถึงมิติของความยั่งยืน ไว้ไม่แต่เฉพาะในเรื่องของเทศน์มหาชาติเท่านั้น หากยังเน้นถึงความยั่งยืนของกลุ่มทำงานทั้งหมด ด้วย โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ 1 สร้างความยั่งยืนจากปัจจัยภายนอก โดยเริ่มผลักดันให้กับ หน่วยงานของเทศบาลเข้ามามีส่วนร่วมด้วย โดยผ่านประธานชุมชน และ 2 สร้างความยั่งยืนจาก ปัจจัยภายใน โดยสร้างจิตสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของกลุ่มทำงานเอง และจิตสำนึกในความเป็น ตัวเองผ่านเรื่องราวของประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นสำคัญ

จากการทำงานในระยะเวลาที่ผ่านมา โครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสุขภาวะชุมชน ได้เริ่มฟื้นคืนชีพขึ้นมาทำหน้าที่ของความเป็นเทศน์มหาชาติเหมือนครั้งอดีต กล่าวคือ เป็นกาวใจ สานสายสัมพันธ์ชุมชน เป็นบ้านหลอมชีวิต สร้างคนให้เข้มแข็ง และเป็นอะไรมากกว่าที่เคยคิด เป็น มากกว่าที่เคยพบเห็นมา และอันที่จริงนอกจากเทศน์มหาชาติแล้ว สื่อพื้นบ้านอื่นๆในชุมชนก็ สามารถทำหน้าที่ได้ไม่แพ้กัน หากคนในชุมชนรู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ และรู้จักรักษา สื่อพื้นบ้านของตัวเอง เอาไว้ด้วยความภาคภูมิใจ

(5.4) การประเมินผลแบบผลลัพธ์ (output) และผลสืบเนื่อง (outcome)

หากกล่าวโดยสรุป ในช่วงระยะเวลา 1 ปีแห่งการดำเนินโครงการเทศมหาราชาชาติเพื่อเสริมสร้างสุขภาพะชุมชนนั้นได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ และผลสืบเนื่องตามมาหลายประการ ดังนี้

● ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

(1) **ได้ตัวเด็ก**ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพที่จะมาสืบสานขนานรับมรดกของชุมชน ดังจะเห็นจากการได้เกิดกลุ่มเยาวชนที่มีทั้งจิตใจรักสื่อประเพณีของชุมชน มีความเข้าใจและเห็นคุณค่า รวมทั้งยังมีความสามารถที่จะแปรใจรักและการเห็นคุณค่าให้ออกมาเป็นกิจกรรมต่างๆที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน กลุ่มเด็ก/เยาวชนเหล่านี้นับเป็น "เครื่องเงินขึ้นล้ำค่าของชุมชนวัดศรีสุพรรณ"

(2) เด็กๆได้ทำหน้าที่เป็น "แม่สื่อ/แม่ชัก-นางกวัก" ให้คนกลุ่มต่างๆเข้ามาประสานใจกัน เด็กๆได้จูงมือผู้ปกครองให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และเมื่อเด็กๆเริ่มเอาจริง บรรดาผู้ใหญ่ เช่น อบต. อสม. กลุ่มผู้สูงอายุ ฯลฯ ก็เริ่มเข้ามาช่วยกันประสานมือกันหนุนหลังลูกหลาน

(3) เด็กๆได้เข้าไปซ่อมแซม "พื้นที่สาธารณะเดิม" ของชุมชน คือวัดให้ความเป็นศูนย์กลางของการแก้ปัญหาชุมชนเช่นที่เคยเป็นมาแต่ครั้งอดีต การสร้างประตูใจระหว่งวัด/บ้าน/โรงเรียนทำให้ชุมชนเกิดสันติสุขขึ้นมา

(4) นอกจากนั้นเด็กๆยังได้ "หักล้างถางพง" ก่อสร้าง "พื้นที่สาธารณะแห่งใหม่" คือการพัฒนาหอกระจายข่าวที่ระดมการมีส่วนร่วม เพราะที่ผ่านมา คนในชุมชนขาดพื้นที่สาธารณะที่จะหันหน้ามาจับเข้าคุยกัน (เด็กๆไปฝึกวิทยายุทธมาจากงานอบรมประธานชุมชนที่จ.อุดรธานี)

● ผลสืบเนื่องของการทำกิจกรรม

(1) กลุ่มอสม.เริ่มเห็นคุณค่าความสามารถของเด็กที่ได้รับการติดตั้งทักษะการสืบค้นข้อมูลแบบนักวิจัยมาเป็นอย่างดี และเริ่ม "ใช้แรงงานเด็กอย่างมีคุณค่าต่อชุมชน" คือการนำเด็กไปช่วยเหลือในการเก็บข้อมูล จปฐ. ปฏิบัติการเช่นนี้เป็นการเริ่มสร้างความผูกพัน ความรับผิดชอบ และสำนึกรักบ้านเกิดให้กับเด็กอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นแบบน้ำหยดหินที่ละเล็กละน้อยตามแบบอย่างที่ไม่ราจนเคยทำมา

(2) กลุ่มแม่บ้านเริ่มมารวมกลุ่มกันบ้างและเริ่มจัดกิจกรรมสุขภาพแอโรบิคที่วัดตั้งที่กล่าวมาแล้ว ปฏิบัติการนี้ส่งผลสะท้อนหลายอย่าง เริ่มตั้งแต่การใช้พื้นที่วัดอย่างมีความหมายต่อชุมชนมากขึ้น บัดกวาดเช็ดถูภาพลักษณ์ของวัดให้สะอาดขึ้น เป็นต้น

(3) ในกลุ่มผู้ใหญ่ก็เริ่มเดินตามหลังคือ เริ่มมีการรื้อฟื้นการทำกิจกรรมต่างๆตามความถนัดของตนเอง เช่น การจัดรำวงเพื่อสุขภาพอย่างเป็นประจำ อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากการจัดรำวงย้อนยุคในงานเทศมหาราชาชาติเพื่อระดมทุนจากเงินค่ารำวงถวายวัด

(4) ในส่วนขององค์กรปกครองท้องถิ่น เช่น อบต. เมื่อเห็นการทำกิจกรรมของเด็ก เห็นเด็กเป็นผู้นำ ก็เริ่มสนใจเข้ามาให้การสนับสนุน

(5) ภายหลังจากการสิ้นสุดของโครงการฯ เด็กๆ ก็เริ่มคิดที่จะหาเงินมาทำกิจกรรมเองต่อไป เช่น การจัดสอยต้นกล้วยพฤษีในงานเทศกาลของชุมชน และการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์ชุมชน

การที่ชุมชนส่วนเล็ยต่างๆ ลุกขึ้นมากระชุกกระชวยทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเช่นนี้ ก็เป็นเสมือนการบริหารเส้นเอ็น (เครือข่ายสายสัมพันธ์) ของชุมชนให้แข็งแรงเพื่อรับมือกับแรงเสียดทานจากภายนอกได้อย่างเต็มภาคภูมิ

6. บทเรียนที่ได้รับ (Lesson Learned)

จากประสบการณ์แบบ "ผิดเป็นครู" ครั้งนี้ คณะทำงานและสพส. ได้ร่วมกันถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ในหลายประเด็นดังนี้

(1) การทำงานกับสื่อพิธีกรรม

การทำพิธีกรรมนั้นเป็นการปฏิบัติงานในช่วงเวลาสั้นๆ เพียงช่วงระยะเวลาเดียว เช่น เทศน์มหาชาติก็มีเพียงปีละ 2 ครั้ง ครั้งละ 2 วัน ซึ่งนับเป็นข้อจำกัดด้าน "เงื่อนไขเวลา" (limit)

แต่ในเวลาเดียวกัน สื่อพิธีกรรมมีข้อเด่นอย่างยิ่ง (Contribution) ตรงที่เป็นงานที่ต้องระดม "ความร่วมมือจากคนหลายฝ่าย" โดยมีการกำหนดรูปแบบกิจกรรมที่แน่นอนเอาไว้อยู่แล้ว จึงเป็นงานที่ง่ายในเรื่องของการเปิดหน้างานการมีส่วนร่วม (ทุกคนรู้แล้วว่าจะร่วมอะไรได้บ้าง) สพส. ได้พยายามขยายขยายข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาของสื่อพิธีกรรมด้วยการวางกลยุทธ์ว่า "งานวันเดียว เกือบทั้งปี" ซึ่งหมายความว่า แม้ว่าจะงานพิธีกรรมนั้นจะกระทำเพียงในเวลาวันสองวัน แต่การทำงานตระเตรียมนั้นสามารถจะดำเนินการได้ตลอดทั้งปี

ที่นี้ก็มาถึงปัญหาของคำว่า "การตระเตรียม" นั้น คือการตระเตรียมอะไรบ้างแล้ว ซึ่งคำตอบจากโครงการเทศน์มหาชาตินี้ได้แสดงให้เห็นว่า การตระเตรียมนั้นมีอยู่หลายระดับชั้นที่เดียว

● **การตระเตรียมข่าวของอุปกรณ์/เตรียมการจัดงาน** แนวคิดนี้เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการตระเตรียมในระดับแรกสุด ซึ่งได้ขยายช่วงเวลาของการทำพิธีกรรมออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงก่อน ช่วงระหว่าง และช่วงหลัง และเห็นว่าทั้ง 3 ช่วงนี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน โดยเฉพาะช่วงก่อนเตรียมงานนั้น จะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าหลายอย่าง ต้องปรึกษาหารือว่าจะจัดงานอย่างไร จะแบ่งงานกันทำอย่างไร (ดูรายละเอียดใน "เทศน์มหาชาติวันเดียวเกือบทั้งปี", จดหมายข่าวปีที่ 2:5, ม.ค. 2548)

อย่างไรก็ตาม การตระเตรียมระดับแรกนี้ ก็ยังตั้งเป้าหมายเอาไว้ที่ "การจัดงาน/การเตรียมงาน/เตรียมวัสดุอุปกรณ์" เท่านั้น

● **การเตรียมปฏิสังขรณ์ความเข้าใจ/สำนึกของคน** เนื่องจากสื่อพิธีกรรมทุกชนิดจะมีทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบคือต้น/ดอกใบ เช่น กัณฑ์เทศน์ ต้นกล้วยตักแต่ง สถานที่ ธงประดับ ฯลฯ กับส่วนที่เป็นเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย เช่น ความหมายของต้นกล้วยนั้นแปลว่าอะไร

แต่สิ่งที่ข้อมูลจากโครงการเทศน์มหาชาติได้แสดงให้เห็นแล้ว เมื่อระยะเริ่มแรกที่ทำให้กลุ่มเด็กๆ ชุมชนวัดศรีสุพรรณมาทำการวิเคราะห์คุณลักษณะของเทศน์มหาชาติขึ้น ผลปรากฏว่าเด็กๆ มีความรู้แบบหูไม่กระดิกเลยในเรื่องสื่อประเภทนี้เลย

ดังนั้น จึงต้องมี "กิจกรรมการเตรียมคน" เพื่อที่จะให้มีความพร้อมในการเข้าสู่พิธีกรรม มิฉะนั้นแล้ว เด็กๆ ก็จะ "วิ่งผ่านประเพณีเทศน์มหาชาติ" แบบที่เคยเป็นมา กิจกรรมการเตรียมคนนี้อาจจะดูไม่เกี่ยวข้องกับ "การจัดงานเทศน์มหาชาติ" ก็ได้ เช่น กิจกรรมช่วงแรกๆ (กิจกรรม 1-4) ของโครงการ ฯ

● **การเตรียมปฏิสังขรณ์สถาบันของชุมชน** และสำหรับหน่วยที่สูงขึ้นมาอีกกว่า "งาน" และ "ตัวคน" ก็คือ หน่วยความสัมพันธ์ของชุมชนหรือสถาบันชุมชน ดังเช่นผลจากการวิเคราะห์บริบทชุมชนที่พบว่า ในชุมชนมีรอยแยกปรีว้าว ดังนั้น เมื่อจะต้องมีการออกกำลังทำกิจกรรมร่วมกันเช่นเทศน์มหาชาติ หากบรรดาเส้นเอ็นของชุมชนยังอักเสบอยู่แล้ว การออกกำลังนั้นก็ไม่ได้ผล ดังนั้น จึงต้องมีปฏิบัติการ/การทำกิจกรรมเพื่อเตรียมสถาบัน/ความสัมพันธ์ของชุมชนเสียก่อน ในการนี้ กลุ่มเด็กๆ เป็นอาสาสมัครที่ดีที่สุดโดยมี "พระ/วัด" เป็นลี้ซุบตัวยาให้

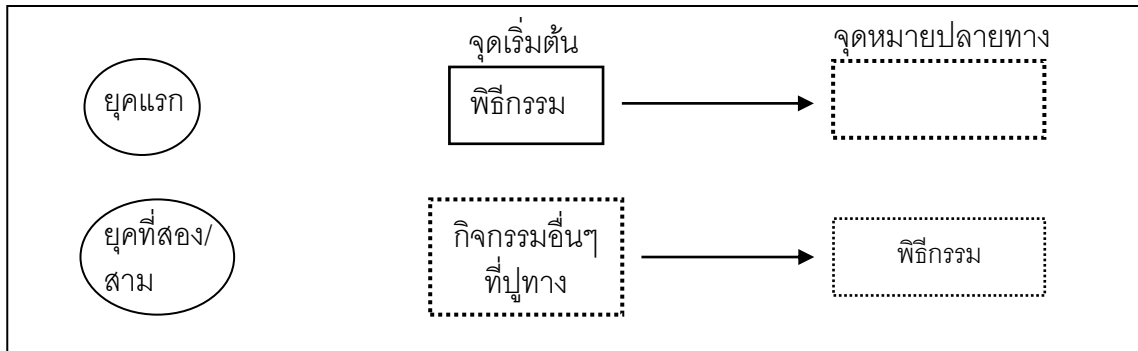
(2) พลวัตในการทำกิจกรรม: จากไหนใครเป็นพระเอก

ผู้เขียนได้ตั้งปณิธานไว้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นว่า ในการทำงานเรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขนั้น เรายุ่งหวังผลแบบระบบ "two in one" คือ **เอาทั้งสื่อ เอาทั้งคน** แต่ทว่าเวลาลงมือปฏิบัตินั้น เราก็เรียนรู้จากโครงการเทศน์มหาชาติฯ นี้ว่า เราต้องตอบคำถามในภาคปฏิบัติให้ได้ว่า **จากไหน จะเอาอะไร เป็นพระเอก สื่อหรือว่าคน** และเมื่อเปลี่ยนฉากไป จะยังคงใช้พระเอกคนเดิม หรือจะสลับเอาพระรองขึ้นมาเป็นพระเอก หรือจะเป็นกลยุทธ์แบบ "พระเอกตลอดกาลในทุกๆฉาก" เป็นต้น

และดังที่ได้เกริ่นมาบ้างแล้วว่า ในยุค "ยังไม่วู้เตียงสา" นั้น ตูเอื้อเอื้อ "สื่อเทศน์มหาชาติ เป็นพระเอกตลอดกาล" กล่าวคือเป็นเป้าหมายหลัก ดังนั้น จึงจัดกิจกรรมแบบ "ขอให้ได้จัดเทศน์มหาชาติเท่านั้นเป็นพอ" แม้ว่า "สัญญาณของผู้คนในเรื่องการมีส่วนร่วม" จะยังไม่ได้กระพริบเลย ว่า "มีความพร้อม" ก็ตาม

หากพูดด้วยภาษาสมัยใหม่ เราอาจจะตั้งคำถามว่า เราจะ "จัดวางตำแหน่ง" (positioning) ของสื่อพิธีกรรมเอาไว้ตรงไหน เช่น "ในฐานะจุดเริ่มต้น" (entry point) หรือในฐานะ "จุดหมายปลายทาง" (finale)

ความแตกต่างระหว่างการทำงาน 2 ยุคของภาคีในโครงการเทศน์มหาชาติก็คือการปรับเปลี่ยนการวางตำแหน่งของพิธีกรรมนี้เอง

ภาพที่ 11: การจัดวางตำแหน่งของพิธีกรรมในการทำกิจกรรม

อันที่จริงแล้ว เป้าหมายของพิธีกรรมทุกชนิดนั้นก็มิใช่เพื่อเป็นกุศโลบายหรือวิถีทางในการฝึกฝนผู้คนบ้าง สานสายสัมพันธ์ของชุมชนบ้าง บ่มเพาะจิตวิญญาณบ้าง ฯลฯ กล่าวคือ **พิธีกรรมนั้นมีได้ดำรงอยู่เพียงเพื่อจะอยู่เพื่อตนเองและโดยตนเอง**

และเมื่อภาคีจะนำเอาสื่อพิธีกรรมไปใช้เป็น **เครื่องมือ** สร้างสรรค์พัฒนาชุมชน แต่สภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ก็คือ ตัว **เครื่องมือ** นั้นเองก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมง่อนแง่นและต้องการการปฏิสังขรณ์ ดังนั้น การทำงานแบบใช้กลยุทธ์ด้านเดียว คือ "ใช้สื่อ" แต่ "ไม่ปฏิสังขรณ์สื่อ" ไปในเวลาเดียวกัน เครื่องมือที่ไม่สมบูรณ์ก็ย่อมทำงานอย่างบกพร่องไม่ได้ผลเป็นธรรมดา

ในยุคที่สอง/สาม เมื่อภาคีบังเกิดอาการ "พลิกของที่เคยคว่ำให้หงายขึ้น" แล้วภาคีจึงปรับเปลี่ยนตำแหน่งที่วางของพิธีกรรมจากที่เคยเป็น "จุดเริ่มต้น" ไปสู่การเป็น "จุดหมายปลายทาง" เปลี่ยนจากวิถีคิดที่ยึดติดมุ่งเน้นกับการใช้ "สื่อเทศน์มหาชาติ" เพียงอย่างเดียวในการทำงาน (คิดแบบเอาพระผู้ทำโครงการเป็นตัวตั้ง) มาเป็นการแสวงหา **กิจกรรมอย่างอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ได้เช่นเดียวกับ "เทศน์มหาชาติ"** (ฝึกคน สานสัมพันธ์ สร้างทีมสปริต) แต่คราวนี้เป็นวิถีคิดโครงการแบบ "เอาเด็กเป็นตัวตั้ง" บ้าง

คณะทำงานและสพส.ได้เรียนรู้ว่า "ความเป็นพุทธะ (ศีล/สมาธิ/ปัญญา) นั้น ไม่ได้จำกัดตนเองอยู่แต่เฉพาะใน "กิจกรรมเทศน์มหาชาติ" เท่านั้น หากทว่า ความเป็นพุทธะ/ผู้รู้/ผู้ตื่น/ผู้เบิกบานนั้นสามารถผลิตซ้ำสืบทอด (reproduction) ได้ในรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายมาก รวมทั้งเป็นการขยายขยาย "การใช้วิถีพุทธ" ที่เคยฝังตัวอยู่ใน "พิธีกรรม" ให้แผ่ซ่านเข้ามาแช่อ้อมอยู่ใน "วิถีชีวิตประจำวัน" เช่น การทำงานร่วมกันระหว่างเด็กก็ต้องใช้หลักขรรษาธรรมหมวดต่างๆ

และหาก "ความเป็นพุทธะ" ดำรงอยู่ได้ทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรม ก็หมายความว่า "รอยปริแยก" ระหว่างโลกียะและโลกุตระ ระหว่างพิธีกรรมกับชีวิตประจำวันได้มีการก่อสร้างสะพานเชื่อมต่อกันแล้ว พิธีกรรมก็จะไม่เป็น "ส่วนเกิน" หรือ "สิ่งแปลกแยกในชีวิตประจำวัน" (เช่น โหสิให้ภัยกันเฉพาะในพิธีกรรม พอกลับมาสู่ชีวิตจริง ก็จิตตังเดิม)

เมื่อถึงช่วงเวลาที่คนพร้อมทั้งกาย ใจ วาจา และปัญญา ชุมชนพร้อมทั้งความสามัคคี วัด พร้อมซึ่งจิตวิญญาณ เมื่อนั้น การจัดเทศน์มหาชาติซึ่งอาจจะเป็น "ฉากสุดท้าย" ที่สำแดงพลังของชุมชนก็จะบังเกิดขึ้นอย่างสง่างาม

(3) กลยุทธ์การเก็บเบี้ยใต้ถุนร้านกับการเดินอ้อมอาจถึงเร็วกว่าเดินลัดตรง ๆ

จากข้อมูลที่เราจะเห็นได้ว่า หลังจากผ่านกิจกรรมแรกไปแล้ว กลุ่มเป้าหมายในโครงการจะเหลือเพียง 5 คน (จำนวนเท่าปัญจวัคคีย์เลย) อย่างไรก็ตาม ภาสิดณะทำงานก็ได้ใช้กลยุทธ์ค่อยๆสะสมเก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน โดยไม่ได้คิดว่า จัดกิจกรรมครั้งแรกๆก็หวังให้มีผู้คนมาร่วมด้วยอย่างล้นหลาม แต่ทว่างานประสานรอยร้าวของชุมชนนั้น จะต้องค่อยๆสะสมผู้คน สะสมปัญญา สะสมความสามัคคีของชุมชนไปที่ละเล็กทีละน้อย

นอกจากนั้น ทีมงานสพส.ยังได้เรียนรู้อีกด้วยว่า สำหรับชุมชนที่มีอาการบาดเจ็บเชิงจิตชาตินั้น ถ้าเราใส่ยาลงไปตรงบาดแผลโดยตรงเลย อาจจะทำให้เกิดอาการอักเสบระบบมากยิ่งขึ้น ดังนั้น กลยุทธ์การทำงานกับชุมชนที่มีความขัดแย้ง เราอาจจะต้องใช้กลยุทธ์ "แบบเดินอ้อมๆ" ค่อยๆฟื้นฟูเนื้อเยื่อส่วนที่ยังคืออยู่รอบๆปากแผล แล้วค่อยๆขยายอาณาบริเวณของการสมานเยียวยาเพิ่มขึ้นทีละเล็กทีละน้อย น่าจะเป็นกลยุทธ์ที่ได้ผลมากกว่า

(4) มองหาลูกบิดประตูอยู่ที่ไหน

มีคำกล่าวในหมู่นักพัฒนาว่า เมื่อเราจะเปิดประตูทั้งบานนั้น สิ่งแรกที่เราต้องทำก็คือ ต้องมองหาลูกบิดประตู (entry point) หากหาสิ่งนี้ไม่พบ ก็จะเปิดประตูไม่ได้

หากนำเอาคำกล่าวนี้มาใช้ในกรณีการทำโครงการเทศน์มหาชาติฯ ก็หมายความว่า ในท่ามกลางกลุ่มคนที่แตกแยกขัดแย้งหรืออาจไม่ยุ่งเกี่ยวสนใจกันนั้น เราจะเริ่มต้นทำงานกับใคร ดีหนอ (Identify person)

ในระยะเริ่มแรก ภาสิดผู้ทำโครงการเลือกลูกบิดประตูเป็นกลุ่มพระนักเทศน์ แต่ก็พบว่า เปิดประตูไม่ออก ทำให้พบแต่ทางตัน

ระยะที่สอง ภาสิดจึงได้มองหาลูกบิดประตูใหม่ และพบว่า กลุ่มเยาวชนแถวหน้าเป็นลูกบิดประตูที่ดีอย่างยิ่ง เพราะเด็กๆเป็นกลุ่มคนที่มีปัญหาน้อยที่สุด เป็นเขตปลอดภัยประโชยชน และความขัดแย้ง นอกจากนี้ อาการที่เด็ก 4-5 คนเหล่านี้มาช่วยเหลืองานของวัดอย่างเป็นทางการสม่ำเสมอก็เป็นตัวชี้วัดที่ดีว่า เด็กๆเหล่านี้มีจิตสำนึกสาธารณะอย่างเต็มเปี่ยม (public consciousness)

การค้นหาลูกบิดประตูให้พบจึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการทำงานพัฒนา และแต่ละโครงการจะต้องลงมือทำของตนเอง ห้ามลอกเลียนแบบกันอย่างเด็ดขาด

(5) คำขวัญที่เลื่อนลอย ก็เหมือนวิญญานพเนจรที่ไร้ร่าง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในสพส. นั้นมีคำขวัญและมีอุดมการณ์ต่างๆมากมาย เช่น ขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้ เคียงบ่าเคียงไหล่กับภาคี ฯลฯ และจากกรณีของโครงการเทศน์มหาชาติฯ นี้ ได้พิสูจน์ให้สพส. ตระหนักแจ้งแก่ใจอีกครั้งหนึ่งว่า หากมีแต่คำขวัญที่เลื่อนลอย มีแต่อุดมการณ์ที่ว่างเปล่า แต่ไม่มีการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นจริงเป็นจัง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็คือความล้มเหลวและความสูญเสีย

แต่เมื่อสพส. กล่าวว่ "ขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้/ปัญญา" นั้น มิได้หมายความว่า ถ้ายังไม่รู้ไม่เข้าใจหมดทุกอย่าง ก็จะไม่ลงมือทำอะไรเลย เพียงแต่ว่า เมื่อจะลงมือทำอะไรทั้งๆที่ความรู้/ความเข้าใจยังไม่แตกฉานนั้น ก็ต้องยอมรับความล้มเหลวและต้องเรียนรู้ สรุปบทเรียนแบบ "ผิดเป็นครู"

(6) บทเรียนด้านการประเมินผล

สพส. ได้เรียนรู้ว่า ในการประเมินผลนั้นจะมีวิธีการประเมินได้หลายแบบและใช้เครื่องมือได้หลายชนิด เช่น

- ประเมินในเชิงปริมาณ เช่น ประเด็นความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม โดยดูจากจำนวนคนที่มาร่วมงาน
- ประเมินในเชิงคุณภาพ เช่น เกณฑ์เรื่องการบรรลุด้านสุขภาพ กาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ
- การประเมินความยั่งยืนของกิจกรรม เช่น แม้โครงการจะจบแล้ว แต่ **สำนึก**ที่จะทำอะไรเพื่อชุมชนยังฝังตรึงอยู่ในความคิดของเด็กๆ ความสามัคคีของชุมชนยังคงอยู่ เป็นต้น
- การใช้ "เหตุการณ์" แทน "แบบสอบถาม" เช่น การใช้การจัดงานทอดกฐินเป็นเครื่องมือวัดการประเมินผลทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

กนก กาคำ

"อย่าลืมพกพาอาวุธ: เมื่อเข้าสู่สนามรบทุกครั้ง", โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).
วันที่ 22 มิ.ย. 2548.

กนก กาคำ

"ผ้าขาวกับน้ำจิ้ม", **จดหมายข่าว** สพส. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (ก.ย. 2548), โครงการสื่อพื้นบ้าน
สื่อสารสุข, (สพส.).

กนก กาคำ และพระณรงค์ฤทธิ์ ขตติโย

"การทำงานกับโครงการเทศน์มหาชาติ", เอกสารประกอบการถอดบทเรียน, วันที่ 25
มกราคม 2549, โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).

เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร

"เทศน์มหาชาติ วันเดียวเกี่ยวทั้งปี", **จดหมายข่าว** สพส. ปีที่ 2: 5 (ม.ค. 2548), โครงการ
สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).

เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร "คุยกับท่านเอ้เรื่องงานเทศน์มหาชาติ", **จดหมายข่าว** สพส. ปีที่ 2: 6 (ก.พ.
2548) โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).

เอกสารสรุปรายงานกิจกรรมโครงการพัฒนาศักยภาพแกนนำเยาวชน, โครงการเทศน์มหาชาติเพื่อ
สร้างสุขภาวะชุมชน, ณ วัดศรีสุพรรณ จ.เชียงใหม่ วันที่ 23 พ.ค. 2548.

เอกสารสรุปเวทีการเลี้ยงส่งทางความคิด (ถอดบทเรียน) ภาคีครบ 1 ปี ณ วัดสวนพุทธธรรมเวฬุวัน
อ.เมือง จ.พิษณุโลก, วันที่ 26-28 มิ.ย. 2548, โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).

เอกสารสรุปเวทีการพัฒนาภาคี "รุ่นพี่ช่วยรุ่นน้อง" ณ ม่อนดอยอิงฟ้ารีสอร์ท อ.แมริม จ.เชียงใหม่,
วันที่ 11-12 ส.ค. 2548. โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข, (สพส.).

เอกสารรายงานการวางแผนกิจกรรมเฟส3 โครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะ ณ วัดศรี
สุพรรณ จ.เชียงใหม่, วันที่ 24 ส.ค. 2548

เอกสารรายงานการทำกิจกรรมชุ่มประดู่ป่า, โครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะชุมชน วัดศรี
สุพรรณ จ.เชียงใหม่, วันที่ 14-15 พ.ย. 2548.